

Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara'yı Tanımak

1924 Map of Ankara City: Recognizing Ankara with an Old Map

Gökçe GÜNEL

Uzman Sanat Tarihçisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara
gunelgokce@gmail.com

Ali KILCI

Uzman Sanat Tarihçisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara
kilocister@gmail.com

Öz

Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü yıllarda İstanbul'dan gelen harita dairesi subayları tarafından Ankara'nın ölçekli bir haritası yapılmıştır. Bu harita Ankara'yı Kale ve çevresindeki yerleşim alanı ve mahalleler ve içindeki yapılarıyla göstermektedir. Topoğrafik olarak 1/4000 ölçekte ve üç renkli olarak hazırlanan haritanın, başlığı ve lejantı bulunmaktadır. Haritada ayrıca yön ve eşel çizgileri mevcuttur. Ankara şehrinin 1920'li yıllarını günümüze taşıyan bu haritada mahalleler ada ölçeğinde ele alınmıştır. Haritada, Ankara'ya gelen su hatları ve bunların üzerindeki çeşmeler işlenmiştir. Ankara'nın bugün artık ortada olmayan Müslüman ve Hristiyan mezarlıkları da haritada yerlerini almıştır. Ayrıca Ankara'nın bugün artık tamamen kapanmış olan dereleri Hatip Çayı, Çubuk Çayı ve İncesu dereleri haritada görülmektedir. Dini yapıların dışında haritada, 2. Abdülhamit döneminde yapılan Dar-ül-muallimin, Taş Mektep, Sanayi Mektebi, İstasyon Binası, I. Büyük Millet Meclisi, II. Meclis ve Ankara Palas gibi binalar ile yeni açılan yerleşim alanları da yer almaktadır. Bu alanda imar planı tasarımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Ankara 1916 yılında büyük bir yangın geçirmiştir. Bu yangın Kale'nin batısında bulunan mahalle ve Yahudi mahallesine kadar Ankara çarşısını tamamen yok etmiştir. Yok olan bu kısım haritada Harik Mahalli olarak görülmektedir. Bu çalışmada, uzun yıllar 1924 Ankara Haritası olarak bilinen bu haritanın detaylı bir tanıtımı yapılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Ankara tarihi, Mahalle, Harita, 1924, Tarihi yapılar

Abstract

During the War of Independence, military officers of the Department of Mapping coming from Istanbul prepared a scaled map of Ankara city. This map shows the city with its entire castle, surrounding settlements, districts, and buildings. Topographically the map was prepared in 1/4000 scale in three colors and with a title and legend. It also includes direction lines and a scale sign. The city of the 1920s was shown on the map with the districts in square scale, on which the water lines and fountains as well as the Muslim and Christian graveyards that do not exist today were marked. In addition, the creeks of Ankara that have now totally disappeared and Hatip Stream, Çubuk Stream, and İncesu Creeks were shown. Besides the religious buildings, the map included buildings such as Dar-ül-muallimin, built during the reign of Abdulhamit II, Taş Mektep, Sanayi Mektep, Station buildings, The First National Assembly and Second National Assembly Buildings, and Ankara Palas together with new settlements. It is understood a development plan design was in effect for this region. There was a huge fire that destroyed the whole town up to the district on the western side of the castle and up to the Jewish district, called Harik Mahalli at the map, in Ankara in 1916. This article intends to present this map, known as the 1924 Ankara map for long years, thus fulfilling a duty towards the city that the author has lived in for long years.

Keywords: History of Ankara, Quarter, Map, 1924, Historical buildings

Giriş

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Anadolu'da başlayan Kurtuluş Savaşı sürerken, İstanbul'da Harbiye Nezareti Harita Dairesi'nde görevli 22 haritacı subay, 1921 Nisanı'nda İnebolu yoluyla Ankara'ya ulaşmış bulunuyorlardı (Şekil 1). İlk grubun arkasından Harita Dairesi'nin kıymetli subayları gruplar halinde Ankara'ya gelerek çalışmalarına başlamışlardır. Bu subaylar, anahtarları Fransızlarda bulunan İstanbul'daki depoların çatılarından gerek aldıkları alet ve edevatları da yanlarında getirmişlerdi (Ülkekel, 1998, ss. 49-51). Bu sayede 1/4000 ölçekli Ankara şehir planının nirengi ve topoğrafik arazi çalışmaları tamamlanarak haritanın basımı gerçekleştirilmiştir (Ülkekel, 1998, s. 83).

1924 Ankara Haritası açık sarı renkte bir kâğıt üzerine 3 renkli olarak basılmış olup dereler, suyuolları, havuzlar, bataklık ve çeşmeler açık mavi renkte; binalar ve binaların oluşturduğu adalar açık pembe renkte; park ve bahçeler, tarlalar ve sebze bahçeleri açık yeşil renkte basılmıştır (Şekil 2).

Haritanın sol alt köşesinde "Şevval 1340 (1924) tarihli Müdafaa-i Milliye Vekâleti Harita Dairesi İstanbul Matbaacılıkta tab olunmuştur" yazısı bulunmaktadır. Haritanın sağ üst köşesinde Ankara Şehri Haritası 1/4000, onun altında yer alan ölçü çizgileri, 40'ar metre sağa olmak üzere 320 metre ölçüsündedir. Altında ise şimal (kuzey), cenup (güney) yön çizgileri ve işaretleri vardır.

Ayrıca haritanın sol üst köşesinde haritanın lejantı olarak görülen *İşarat-ı Mahsusa* (Özel işaretler) kısmı bulunmaktadır. Burada haritada görülen yer ve yapılara ait çizgisel ve yazılı olarak kullanılan işaretler üç sütun halinde yer almaktadır. Bunlar sırasıyla: Cami ve mescit, mektep ve medrese, türbe, kilise, havra, abide, emakin-i hususiye (özel mülkler), emakin-i amiriye (resmi binalar), mahal-i muhterika (yanan yerler), posta ve telgrafhane, hamam, eski kale, şimendifer hattı imlali (dolgulu tren yolu), şose köprü ve imla, inşası mutasavver (düşünülen) sokaklar, adi araba yolu, adi yol, duvar, tahta parmaklık, ale-l-umum hafır ve imlalar (hafriyat ve dolgu alanı), tümsekler, köprüler, çit ve bent, dere, su değirmeni arki, susuz değirmen arki, bataklık, çeşme, havuz, taht-ez-zemin (zeminaltı) suyuolu, su değirmeni, buharlı değirmen, kayalık, münferit ağaçlar, bahçe ve park, sebze ve meyve bahçesi, tarlalar, İslam mezarlığı, Hristiyan mezarlığı olarak işaretlenmiştir (Şekil 3).

Harita üzerindeki özel işaretler, haritadaki mahalleler, cami ve mescitler, namazgâh, Katolik kilise ve mezarlık, havra, mezarlıklar, türbeler ve yatır yerleri, tekke ve zaviyeler, medrese ve mektepler, hamamlar, çeşmeler, hanlar, çarşılar ve debbağhaneler ve makalenin konusunu teşkil eden bu harita genel çizgileri ile Ankara'nın 1920'li yılları yansıtmaktadır.

Ankara Haritası'nda özellikle Taşhan, Da-rül Muallimin Mektebi ve I. Meclis arasında kalan üçgen alanda adı ilerde "*Hakimiyet-i Milliye Meydanı*" olacak bir meydanın

İstanbul'dan Anadolu'ya geçen birinci kabile harita subaylarından bir kısmı İnebolu'ya ulaştıklarında çektiikleri fotoğraf.

Şekil 1. İstanbul'dan Anadolu'ya geçen birinci kabile harita subayları.

Kaynak: Ülkekel, 1998, s.51.

İŞARAT-I MAHSUSA (ÖZEL İŞARETLER)					
Bataklık		Şose köprü ve imla		Cami ve mescid	
Çeşme		İnşası mutasavver sokaklar		Mektep ve medrese	
Havuz		Adi araba yolları		Türbe	
Taht-el zemin suyu		Adi yollar		Kilise	
Su değirmeni		Duvar		Havra	
Buharlı değirmen		Tahta parmaklık		Abide	
Kayalık		'Ale'l-umum hafır ve imlalar		Emakin-i hususiye	
Münferid ağaçlar		Tümsekler		Emakin-i amiriye	
Bahçe ve park		Köprüler		Mahal-i muhterika (Yangın mahalli)	
Sebze ve meyva bahçesi		Çit ve bend		Posta ve telgrafhane	
Tarlalar		Dere		Hamam	
İslam Mezarlığı		Su değirmeni arki		Eski kale	
Hıristiyan Mezarlığı		Susuz değirmen arki		Şimendifer hattı imlali	

Şekil 3. Ankara 1924 Haritası'nın lejantı.

oluşmaya başladığı ve daha sonra buraya Gazi Mustafa Kemal'in at üzerinde bulunduğu anıt heykel grubu için yer hazırlandığı görülmektedir. Haritada Abdülhamit dönemi ve Erken Cumhuriyet dönemine ait, başta eğitim binaları olmak üzere önemli yapıların var olduğu görülmektedir. 1915 yılında İttihat Terrakki Binası olarak yapılan, 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclis Binası olarak kullanılan taş bina; yine daha sonra Maarif Vekâleti Binası olarak kullanılan Dar-ül Muallimin Binası (Şekil 4), günümüze kadar gelen Mekteb-i Sanayi, Hariciye Vekaleti (Tuz Nazırlığı) Binası (Şekil 5) ve hemen yanında yerine Ziraat Bankası binası yapılacak olan Kızıl Bey Mescidi ve Türbesi, İstasyon Caddesi üzerinde Erken Cumhuriyet dönemi yapılarından olan ve daha sonra II. TBMM binası olan Halk Fırkası Mahfili (Mimar Vedat Tek, 1925) (Şekil 6) ile Ankara Palas Binası (Mimar Kemalettin, 1924) da yer almaktadır.

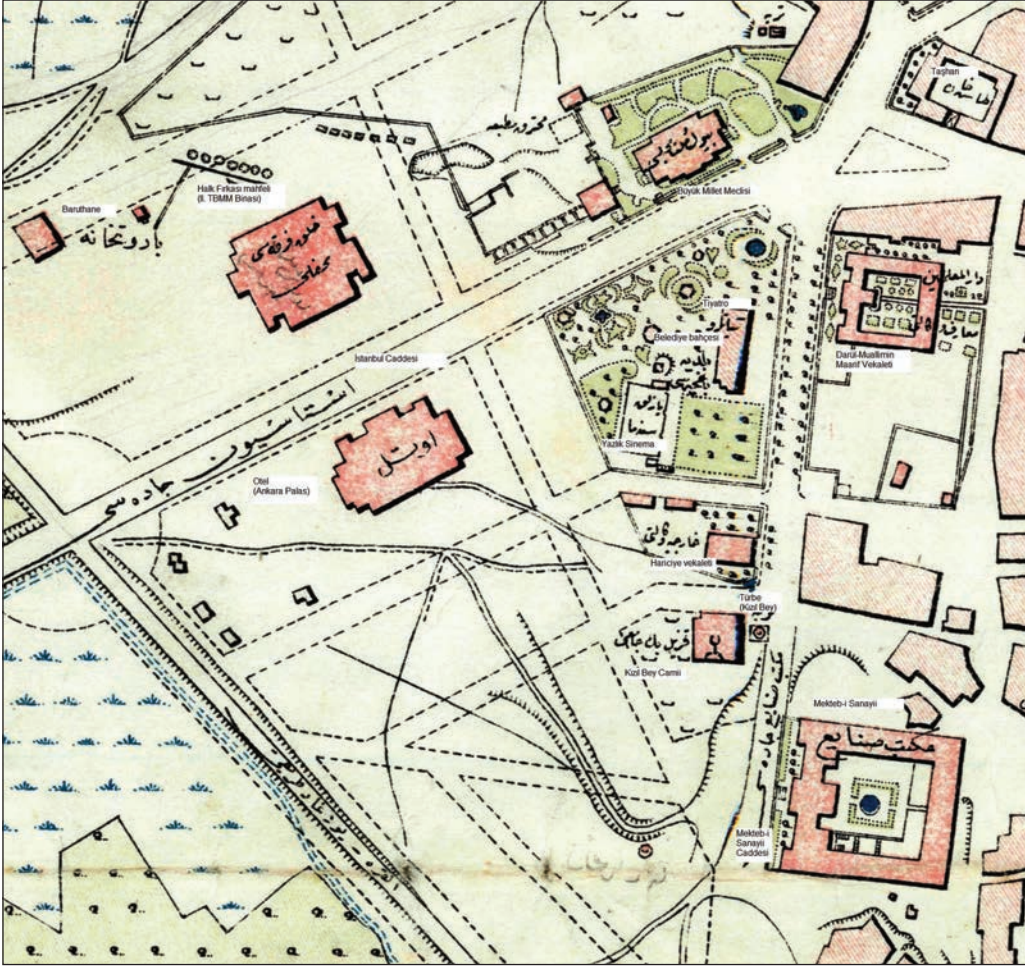
1924 Ankara Haritası'nda Taşhan'dan İstasyon'a kadar olan yol üzerinde bazı planlama kararlarının alındığı görülmektedir (Cengizkan, 2004, s. 21). Ankara'da bulunan sokakların dar ve yetersiz olması yeni yolların açılması ve bazı eski yolların kapatılmasını gerekli kılmış, ancak bunun plan yapılmadan mümkün olamayacağı ortaya çıkmıştı (Cengizkan, 2002, s. 41). Bu nedenle bu haritada kısmi plan denemeleri, özellikle Ankara Palas'ın güney kesiminde yeni ada düzenlemeleri görülmektedir (Şekil 4).

Bu alanın hemen kuzeydoğusunda merkezinde Abdülhamit döneminde 1897 yılında Abidin Paşa'nın valiliği sırasında yapılan Hükümet Konağı'nın bulunduğu önemli bir kamusal alan bulunmaktadır. Hükümet Konağı'nın kuzeybatısında Telgrafhane, meydandaki havuzun doğusunda Dahiliye Vekaleti, Polis Müdüriyeti, Jandarma Dairesi, Umumi Hapishane; batısında ise Erken Cumhuriyet Dönemi yapısı olan Maliye Vekaleti görülmektedir. Roma Dönemi'nden kalan önemli bir anıt olan ve Jülyen veya Belkis Sütunu olarak da bilinen; haritada "Kıztaşı" olarak adlandırılan anıt taşınmadan önceki yerinde gösterilmiştir. Hacı Bayram-ı Veli Camii ile yanındaki türbelerin hemen doğusunda ise camiye bitişik olarak çizilen Augustus Tapınağı görülebilmektedir (Şekil 7).

Haritanın güneybatı köşesinde, Ankara'ya trenle gelenlerin son durağı olarak 1893 yılında Almanlar tarafından yapılan Ankara İstasyonu, çevresinde bulunan bugün müze olarak kullanılan Direksiyon Binası ve otel, Mühendis Binası, depo, mağaza, ambar, demirhane, Makine Sundurması, Tüccar Mağazaları ile Ankara - Erzurum Demiryolu'nun hattı görülmektedir (Şekil 8).

Haritada şehrin kuzeydeki dış konturlarını, doğudan gelen ve coğrafyaya uyumlu olarak devam eden Hatip ve Çubuk Çayları, güneyde ise demiryolu çizmektedir. Hatip Çayı, Roma su bendi ve on bir adet ahşap ve taş köprüyü geçerek kuzeye doğru devam etmektedir. Kuzeyde Çubuk Çayı ile birleşip kıvrılarak güney batıya dönen Hatip Çayı güneyden gelen İncesu (Bülbülderesi) ile birleşerek Ankara Çayını oluşturmaktadır. Ankara'da İncesu Deresi, Hatip Çayı, Çubuk Çayı ve İncesu deresi olmak üzere dört büyük akarsu vardır ve bunlar birleşerek Ankara Çayı'nı oluşturmaktadır.

Haritanın orta kısımlarında Hatip Çayı'nın Roma Bendi'ne bittiği yerin içinde Hisar yazısı olan iç ve dış kale surları görülmektedir. Surların içinde yapı adaları işlenmemiştir (Şekil 9). Yalnız kale kapısının güneyinde su taksim yeri ile kalede bulunan çeşmelerin adı verilmiştir. Kalenin doğusunda Hatip Çayı havzası içinde, yine kuzeyde Hatip

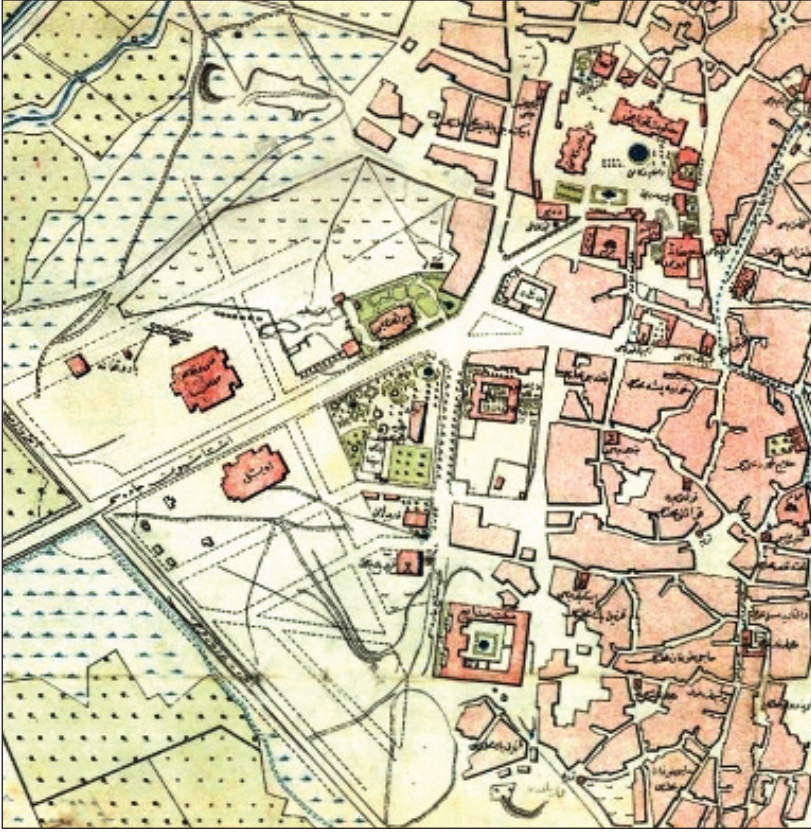
Şekil 4. Ankara 1924 Haritası'nda I. Meclis ve çevresi.

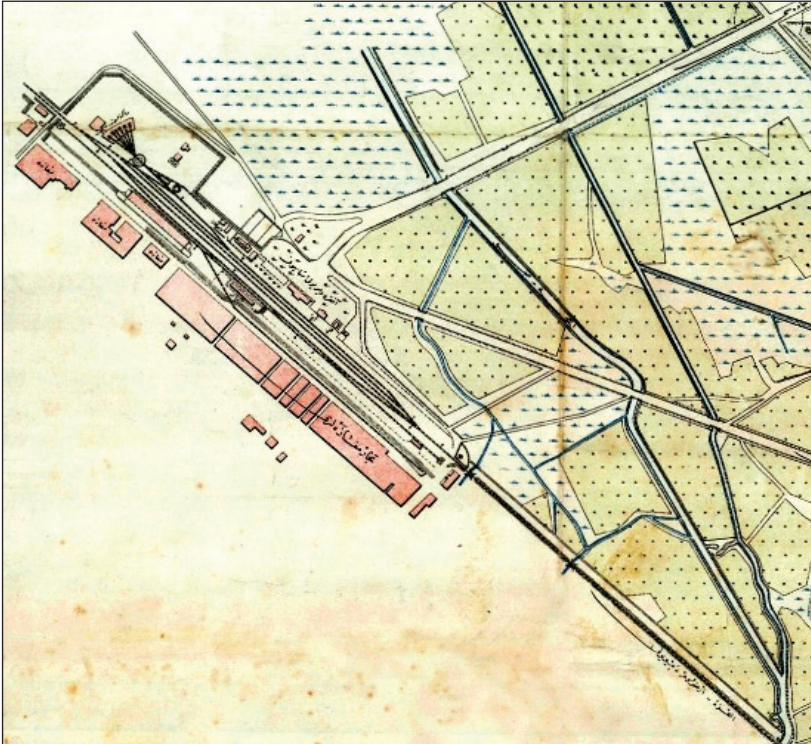
Şekil 5. Ankara, Kızılbaş Camii -Türbesi ve Düyun-u Umumiye binası. (Ed. MF&VF Angora).
Kaynak: Ahmet Yüksel Arşivi.

Şekil 6. Ankara II. Türkiye Büyük Millet Meclisi binası.
Kaynak: Ahmet Yüksel Arşivi.

Şekil 7. Ankara 1924 Haritası'nda Ulus çevresi.

Şekil 8. Ankara 1924 Haritası'nda İstasyon ve çevresi.

Şekil 9. Ankara 1924 Haritası'nda Ankara Kalesi.

Çayı'nın çevrelerinde, batıda İstasyon'a giden yol kenarlarında ve güneyde bataklık arazi işlenmiştir. Kalenin güneydoğu eteklerinde, bugün Roma Hamamı'nın bulunduğu yere isabet eden kısımlarda, Namazgâh olarak bilinen tepenin batı ve güney eteklerinde, Hacettepe Mahallesi ile tren yolu arasında, Şükriye Mahallesi'nin doğusunda mezarlıklar bulunmaktadır. Bu kadar çok mezarlığın olması Ankara'nın büyük bir şehir olduğunu göstermektedir. Haritada daha çok şehrin kenar bölgelerinde bulunan genel mezarlıklar ve şehir içinde yer alan hazire denilen özel mezarlıklar oldukça detaylı olarak gösterilmiştir.

Harita üzerinde yer yer tümsek olarak gösterilen yükseltiler çizilmiştir. Bunlar kalenin kuzey ve doğu etekleri ile Hıdırlık Tepesi'nin etekleri, Roma Hamamı'nın bulunduğu yer ve Namazgâh Tepesi'nin etekleridir. Tarlalar ve bahçeler, parklar, sebze ve meyve bahçeleri, mezarlıklar, bataklıkların sınırları da haritaya işlenmiştir.

Kalenin batı etekleri, Yahudi Mahallesi'nin bir kısmı ile Uzun Çarşı'nın olduğu kısımlar boş bırakılmıştır. Buraya "Harik Mahalli" (Yangın Yeri) yazılmıştır. Bu kısımlar 1916 yılında meşhur Ankara yangınında yanan kısımlar olup, haritanın yapıldığı tarihlerde de burada bir iskân olmadığından herhangi bir yapı veya yapı adası işlenmemiştir. Bu kısımlarda sadece sokak ve caddeler ile bazı büyük yapıların izleri işlenmiştir. Burada tespit edebildiğimiz bir yapı da daha sonra Yeğen Bey Camii'ne dönüştürülen St. Klemens Kilisesi'nin dış duvarlarıdır.

Haritada açık pembe renkle taralı olan kısımlar Ankara'nın mahalle ve yerleşme bölgeleridir. Mahalleler adalar şeklinde çizilmiş, adaların ortalarına mahalle isimleri yazılmıştır. Bu alanlarda varsa camiler, türbeler parsel sınırları ile gösterilmiştir.

1924 tarihli Ankara Haritası'nda; Ankara'ya doğudan Elmadağ Suyu, Öksüzce Suyu ve Hanım Pınarı suyu olmak üzere üç kol halinde tatlı su geldiği görülmektedir. Abidin Paşa'nın valiliği sırasında Ankara'ya kaynaklarından demir borularla getirilen sular, özellikle cami ve mescitlerin yakınlarında bulunan, haritada yerleri gösterilen ve bugün de bir kısmı ayakta kalan mahalle çeşmelerine dağıılmaktaydı (Ankara Vilayet Salname-i Resmisi, 1995, s.101).

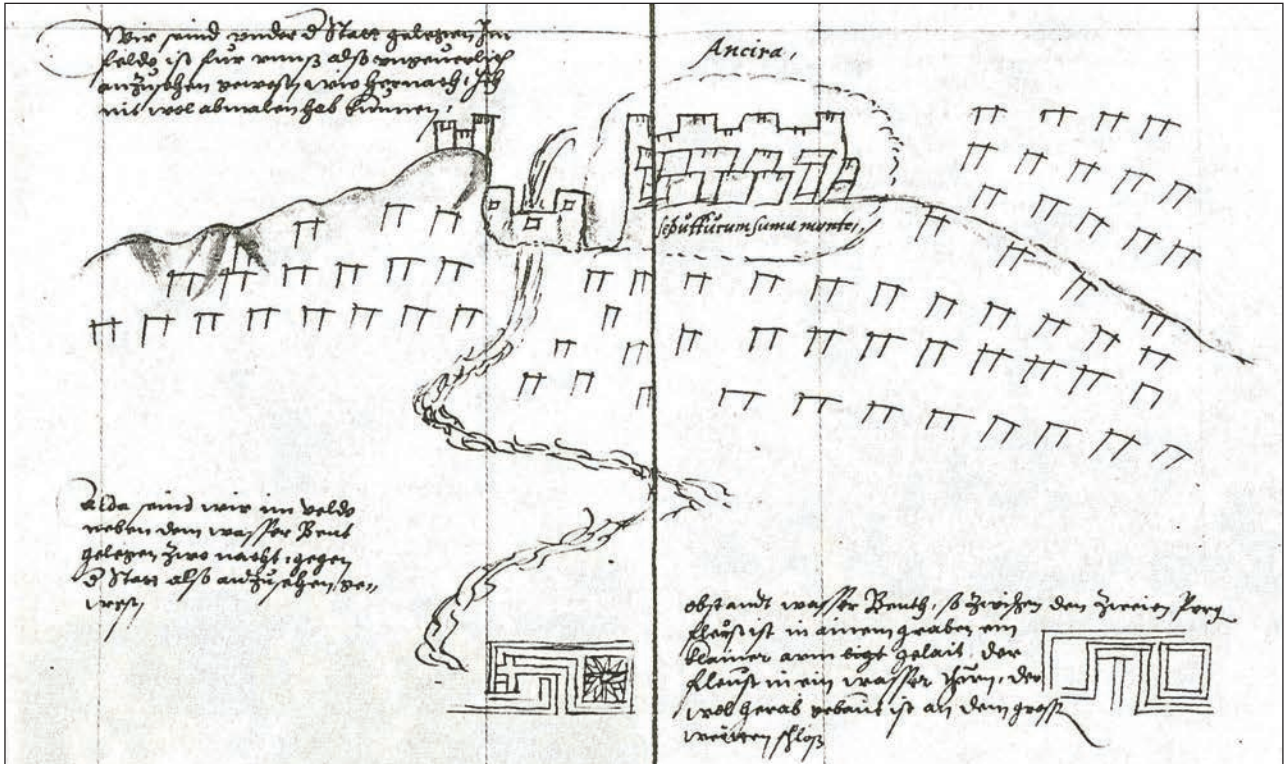
Haritadaki mahallelerin incelenmesi sırasında harita hazırlanırken yapılan bazı hatalar ve eksiklikler tespit edilmiştir. Kale içinde yukarıda bahsedilen mahallelere yer verilmemiş, çeşmeler dışında kaledeki sokaklar, yapılar işlenmemiştir. "Harik Mahalli" alanın güneyinde ve Balık Pazarı'ndaki ticari alanlar, hanlar, bedesten ve çarşılar da kütle olarak gösterilmiş, isimleri yazılmamıştır (Şekil 10.) Ayrıca haritada Ankara şehrinin ticari alanlarındaki çarşı ve pazarlar ismen gösterilmemiştir. Yeğen Bey Mahallesi Hatuniye Mahallesi yerine yazılmış, Yeğen Camii haritada gösterilmiş, ancak ismi yazılmamıştır. Haritada Boryacı Camii olarak gösterilen Hacı İlyas Camii, yanındaki mescit ise Boryacı Mescidi'dir. Yine Hacı İvaz Mahallesinde olması gereken Hacı İvaz Camii işlenmemiştir. Kendisi gösterilen Abdülhadi Camii'nin adı yazılmamıştır. Erzurum mahallesindeki Mehmet Çelebi Mescidi gösterilmemiştir.

Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Ankara tarih boyunca seyyahların ilgi odağı olmuş, eserlerinde şehri tanıtan önemli bilgileri verdikleri gibi kentin fiziki durumunu belgeleyen çizili belgeler ve tablolara yer vermişlerdir.

Şekil 10. Ankara, Balıkpazarı Caddesi.
Kaynak: Ahmet Yüksel Arşivi.

Şekil 11. Hans Derschwan'ın Ankara krokisi.
Kaynak: Semavi Eyice. 1971. Lev.1.

Şekil 12. Paul Lucas'ın Ankara çizimi.

Kaynak: Semavi Eyice, 1971, Lev.II.

Ankara ile ilgili ilk çizili çalışma Alman seyyah Hans Dernschwam'ın seyahatnamesinde (1553-55) yer alan üzerinde kent ile ilgili çeşitli açıklamaların yer aldığı yarı siluet, yarı plan şeklindeki Ankara krokisidir (Şekil 11). Yine 1712 tarihli Paul Lucas'ın seyahatnamesinde yer alan çizimde Ankara Kalesi ve içindeki bazı şematik yapılar ve surlar görülmektedir (Şekil 12). Ankara'yı siluet olarak gösteren 1717 tarihli Pitton de Tournefort'un gravürü kenti dönemindeki yapılarla birlikte tanıtmak bakımından önceki çalışmalardan daha önemlidir (Şekil 13) (Eyice, 1971, ss. 97-98).

XVIII. yüzyıl başlarına ait eski bir Ankara resminde kale ve şehir surları görülmektedir. Oldukça realist bir tarzda yapılmış, Hollanda'nın Amsterdam şehrinde, Rijksmuseum'da bulunan ressamı belli olmayan XVIII. yüzyıla ait yağlıboya

resim, Prof. Dr. Semavi Eyice tarafından etraflıca tanıtılmıştır (Eyice, 1971, s.80). Kentin topoğrafyasını ve binalarını göstermesinin yanı sıra, tablonun alt kısmında şehir hayatını konu alan tiftiğin üretilmesi, işlenmesi ve satışını temsil eden, muhtemelen Ahilik seremonileri ile Uzun Çarşı'nın (Ergenç, 1980, s.94) kesitini göstermesi açısından da önemli bir belge olmaktadır (Şekil 14).

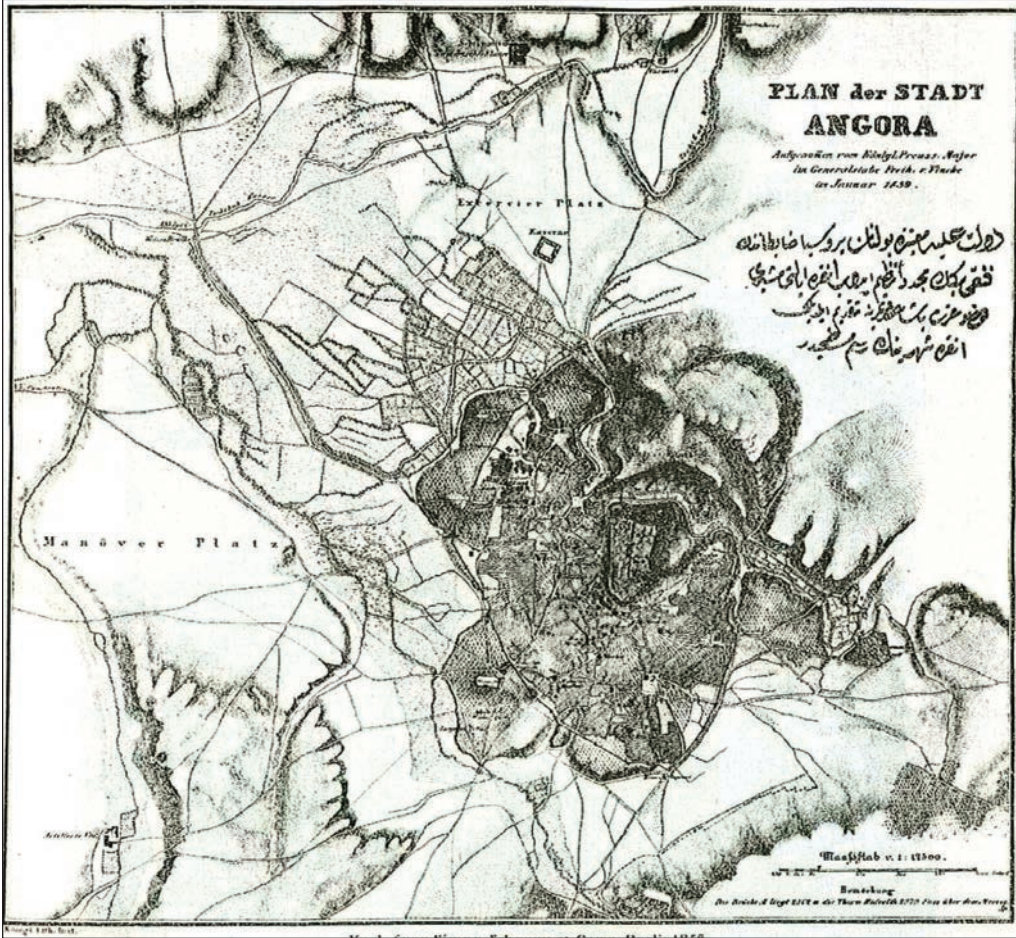
Ankara'nın ilk haritası, Prusyalı H. von Moltke'nin yanında gelen Kraliyet subaylarından, Kurmay Binbaşı Baron von Vincke tarafından 1839 yılında çizilmiştir. Topoğrafik olarak çizilen haritada mahalleler belirtilmemiş, ancak dış surun içi de dâhil olmak üzere bütün sokaklar gösterilmiştir. 1839 tarihli von Vincke'nin haritasında Ankara Kalesi, kale eteklerinde şehrin gelişme alanı, Paşa Sarayı, Ayan Köşkü, Namazgah Tepe, çarşı ve hanlar, Redif Kışlası, Sarı

Şekil 13. Pitton de Tournefort'un Ankara gravürü.
Kaynak: Semavi Eyice, 1971, Lev.III.

Şekil 14. Ankara Resmi (1700-1799).
Kaynak: Hollanda - Rijksmuseum - SK-A-2055 yağlıboya tablo. 117cm x 198cm.

Şekil 15. von Vincke'nin Ankara Haritası 1839.

Kaynak: Semavi Eyice, 1971, Lev. XLI.

Kışla, Rum ve Ermeni kiliseleri, bazı önemli camiler, İncesu Deresi, Hatip ve Çubuk çayları, bağlar, bahçeler gösterilmiştir. Haritada gösterilen yapıların büyük kısmının adı yazılı değildir. Mesela camilerin isimleri belirtilmemiş bunlar genel olarak cami olarak yazılmıştır. Haritadaki yapıların isimleri olmasa da topoğrafyada bugünkü yerlerini bulmak mümkündür. Oldukça detaylı olarak hazırlanan Ankara haritası 1/12500 ölçekli olup, metre cinsinde eşel çubuğu vardır. Haritada Ankara çevresi detaylı olarak gösterilmiş, bağ ve bahçeler, dereler ve yükseltiler dikkatli bir şekilde topoğrafyaya uygun olarak ele alınmıştır (Şekil 15) (Mamboury, 1934; Eyice, 1971, s.113).

1/25000 ölçekli olarak hazırlanan 1928 tarihli Müdafaa-i Milliye Vekaleti Ankara Haritası'nda Ankara şehri yakın çevresiyle birlikte gösterilmiştir. Şehir dokusu işlenmiş olmakla birlikte, mahalle ve burada bulunan önemli yapıların adları yazılmamıştır (Aktüre, 1981, s. 141).

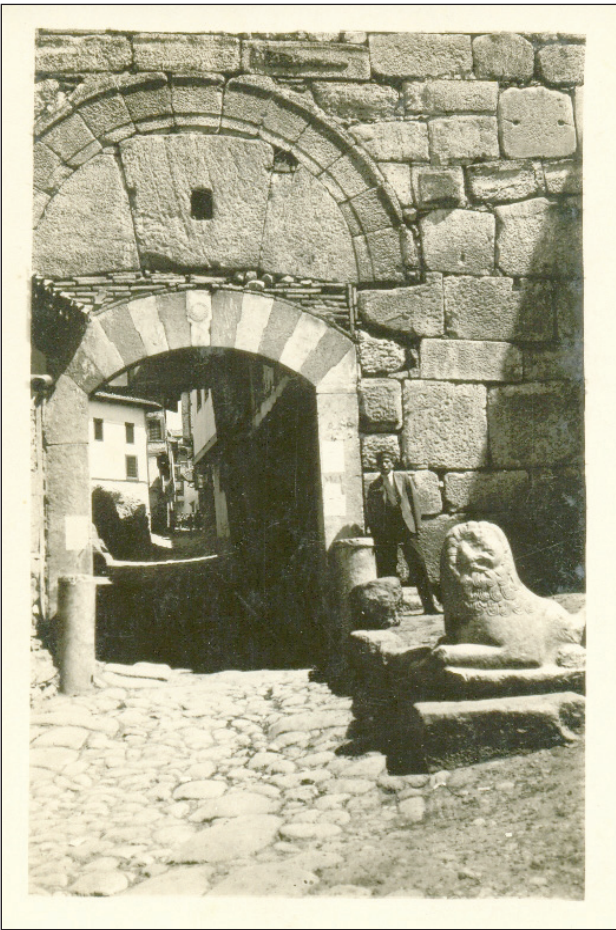
Ankara mahalleleri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır:

- E. Mamboury (1932, s. 86). rehber kitabında makalenin konusunu teşkil eden 1924 haritasını yayınlamıştır. Mamboury'nin Ankara Rehberi adlı eserinde şehir hakkında fazlaca bilgiler olmakla birlikte, Ankara mahalleleri hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır.
- Nejat Göyünç (1967, ss. 72-74), "Onaltıncı Yüzyılda Ankara" adlı makalesinde, 1522 tarihli Ankara tapu tahririne göre 16. Yüzyıl Ankara mahallerinin bir listesini vermiştir.
- Sevgi Aktüre (1981, s. 298) "19. yüzyılın Sonunda Anadolu" isimli kitabında bu tarihteki Ankara kentinin nüfus yapısı ve bu yapının mesleklere göre durumunu incelemiş, mahallelerin listelerini vermiştir.
- Rifat Özdemir'in (1986, s. 75) "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara" adlı eserinde Ankara mahallerinin Şeriyeye Sicil Defterlerine göre 1785-1840 yılları arasındaki durumlarını ele alan detaylı bilgiler bulunmaktadır.

Şekil 16. Ankara, Roma Hamamı'ndan Kale ve Şehir.

Kaynak: Ahmet Yüksel Arşivi.

Şekil 17. Ankara Kale Kapısı 1920'ler.

Kaynak: Ahmet Yüksel Arşivi.

- Özer Ergenç (1990, s.61) "16. Yüzyılda Ankara" adlı çalışmasında bu dönemdeki Ankara mahallelerini arşiv belgelerine göre yayınlamıştır. Ayrıca "XVI. Yüzyılda Ankara Konya" adlı kitabında, Ankara mahalleleri hakkında bilgi vermektedir.
- Hülya Taş (2006, s.110), "XVII. Yüzyılda Ankara" adlı eserinde, Ankara'nın XVII. yüzyılda var olan mahallelerini tanıtmaktadır.
- Erman Tamur (2010, s. 63) "Ankara'da Mahal İsimlerine Yansıyan Tarih I" adlı makalesinde "1891 Ankara Salnamesi" ve Mübarek Galib'in "Ankara" kitaplarındaki liste ve 1924 Ankara haritasındaki mahalleleri incelemiş, mahalle isimleri üzerine değerlendirmeler yapmıştır.
- Akın Atauz (2004, s. 125) "Kale ve sur: Ankara Kal'ası" adlı makalesinde, Ankara mahalleri üzerine genel bir değerlendirme yaptıktan sonra kaledeki mahalleleri ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

Ankara'nın Tarihsel Coğrafyası

İlk yerleşmelerin kuruluşunda insanoğlunun yerleştiği doğal coğrafyada, tarih boyunca yer şekilleri, iklim, su, toprak, kaya, bitki örtüsü, ulaşımın etkili olduğu gözlenmiştir. Coğrafya, doğal ortam ile insanlar arasındaki etkileşimi incelerken; tarih, insanların yerleştikleri coğrafyada ortaya çıkardıkları uygarlıkların coğrafya ile ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Anadolu coğrafyasında bu ilişkiyi destekleyecek binlerce harabe, höyük, kale, düz ve yamaç yerleşimleri bulunmaktadır.

Anadolu'nun tam ortasında yer alan Ankara kentinin kimler tarafından, ne zaman kurulduğu kesin olarak bilin-

Şekil 18. Ankara, Karaoğlan'dan Kale.
Kaynak: Ahmet Yüksel Arşivi.

memekle birlikte, kentin birçok ilk çağ kenti gibi iskân edilmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Ankara, Orta Anadolu'nun kuzeybatısında Sakarya nehrini besleyen Ankara (Engürü) Çayı'nın geçtiği ovanın doğu kenarında kurulmuştur. Çubuk Ovası, kenti çevreleyen verimli bir tarım alanıdır. Ankara Kalesi ve eteklerinin sarp yamaçlı olması, tarihte bölgeyi düşman saldırılarına karşı korunaklı kılmaktaydı. Bentderesi'nin dar vadisi, Ankara Kalesi'nin bulunduğu lav tepesini yaylanın ovaya hâkim dik kenarından ayırdığından askeri önemi olan bir mevki oluşturmuştur. Öte yandan Ankara'nın yakın çevresinde zengin su kaynakları bulunmaktadır. Tüm bu coğrafi ve doğal etmenler Ankara'nın tarihsel konumu üzerinde etkili olmuştur (Schachner, 1993, s.73) (Şekil 16-18).

Ankara kenti eski çağlardan beri ana ulaşım yolları üzerinde bulunmaktaydı. Tarihte Kral Yolu ve İpek Yolu gibi isimlerle anılan bir güzergâh üzerinde önemli bir şehir olmuştur. Büyük İskender'in, İran seferi esnasında Pers ordusunu Ankara'da durup beklemesi, şehrin genel konumunun ve stratejik öneminin de bir göstergesidir. Bu doğrultuda yüzyıllar sonra Yıldırım Beyazıt ile Timur'un ordusunun da bu mekânda karşılaşması çok manidardır.

Remzi Oğuz Arık tarafından 1933 yılında Ankara Kalesi eteklerinde yapılan sondajlarda ele geçen bir balta ile Nurettin Can Güleki tarafından Hacettepe'de bulunan lambalar ve ok uçları, Ankara Kalesi ve çevresinde ilk defa Neolitik Çağ'da yerleşildiğini göstermektedir. Ancak

Ankara şehrinin kuruluşu ve bilinen ilk tarihi Friglerle (M.Ö.VIII. yüzyıl) başlamıştır. Frigler Hacı Bayram tepesi ve çevresinde oturmaktaydılar. Ankara çevresinde çok sayıda Frig tümülüsü bulunmaktadır (Erzen, 1946, s.27).

Ankara Kalesi, Galatların müstahkem mevkielelerinden birisi olmuştur. Galatlar (M.Ö. III. yüzyıl) ve onlardan sonraki Romalılar (M.Ö. I. yy.) dönemlerinde eyalet merkezi Ankara'dır. Roma döneminde kent ovaya doğru gelişirken kalenin bulunduğu tepe, akropol olarak yerini korumuştur. Bizanslılar Romanın devamı olarak Ankara'ya hâkim olmuşlardır.

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Orta Asya'dan Anadolu'ya büyük kitleler halinde yapılan Türk göçleri ile Türkmen obaları Ankara ve çevresine yerleşmiştir. Selçuklu ve Osmanlı devirlerinden kalan çok sayıda ahi ismi taşıyan mimari yapılar ve bazı tarihi belgeler, Ankara'nın bu devirlerde diğer Anadolu şehirlerinden farklı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Muallim Cevdet, 1932, s. 228). Selçuklulardan itibaren Ankara'da etkin bir ahi varlığı görülmektedir. Özellikle Beylikler devrinde Ankara'da bir Ahiler Hükümeti kurulduğu kabul edilmektedir. Osmanlı döneminde de Ankara'nın ticari hayatında ahilerin etkisi devam etmiştir. Özellikle Ankara'nın Atpazarı, Samanpazarı, Koyunpazarı ve Tabakhane semtlerinde ahilerin yürüttüğü lonca sistemi ile yönetilen geleneksel ticari malların üretildiği çarşılar bulunmaktaydı (Hacıgökmen, 2011, s. 23).

Ankara, Osmanlı hâkimiyetine ilk olarak 1356 yılında Orhan Gazi zamanında girmiş olup esas hâkimiyet I. Murad'ın gelişiyle başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gelişiyle de tarihinin en önemli günlerini yeniden yaşamaya başlayan Ankara, Kurtuluş Savaşı'nın kalesi olmuştur. 13 Ekim 1923 tarihinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olmuştur.

Ankara Kalesi

Ankara Kalesi'nin ilk yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, kentin Bizans döneminde önemli bir varlık gösterdiği, bugün ayakta kalan kısımların Bizanslılara ait olduğu anlaşılmaktadır. M.Ö. 2. yüzyılın başında, Romalılar bölgeye geldiğinde, Galatlar'ın Tektosaglar kabilesi Kale'ye sığınmışlardır. Roma devrinde bir şehir suru varsa; bu tapınak, çarşı, tiyatro ve hamam gibi Roma Devri kalıntılarının yoğunlaştığı Ulus civarında olmalıdır (Güleki, 1948, s. 100).

Kale, Dış Kale ve İç Kale olarak iki kısımdan oluşur. Kale'nin yapılış muhtemelen VII. yüzyılda, Müslüman Arap ordularının İstanbul'un fethi için yaptıkları sefer sırasında, Ankara'dan geçerken onlara karşı şehrin korunması amacıyla taşımaktadır (Ergenç, 1980, s. 85). Ancak iç surların İmparator Heraklius'un kenti Sasaniler'den alınsından sonra yapılmış olması da mümkündür. Kale Bizanslılar döneminde Arap akınlarından zarar görünce, M.S. 859'da İmparator III. Mihail zamanında büyük onarım görmüştür.

Bugünkü durumunu Selçuklular zamanında almış olan Kale'de Osmanlılar zamanında çeşitli onarımlar yapılmıştır. Ankara Kalesi'nin içinde ve dışında 1881 yılında büyük bir yangın çıkmıştır. Çıkan yangında Kale'nin surları yıkılmış, Mahmut Paşa Bedesteni tamamen harap olmuş ve Ankara'nın ticari hayatı etkilenmiştir. Ankara Kalesi bu yangından sonra güzel ve etkileyici görünümü önemli ölçüde kaybetmiştir. Ankara Kalesi'nin yapımında Ankara taşı diye de anılan bazalt taşı kullanılmıştır. Ayrıca bol miktarda Roma dönemine ait mimari ve plastik parçalar kullanılmış olup, bunlar üzeri yazılı ve heykelsi kabartmalı olanlardan başka taştan yapılmış su borularıdır. Duvar örgüsü bakımından itinalı bir ustalığın eseri olması Ankara Kalesi'nin günümüze şimdiki vaziyette gelmesinin sebebi sayılabilir. Bunda yerinin yüksekliği ve bilhassa bir tarafının kartal yuvası gibi dik bir uçurum olmasının da rolü vardır.

İç Kale'yi güneyden ve batıdan kuşatan ve onunla aynı yükseklikte duvarları olan Dış Kale 40 metrede bir

yuvarlak veya kare planlı burçlarla desteklenmiştir. Dış Kale'nin kuzeyde, Dış ve İç Kale'nin devamı gibi görülen Bentderesi'ne kadar inen burçları olan bir uzantısı vardır. Dış Kale'nin Atpazarı'na açılan kapısının üstünde bulunan 1330 tarihli Farsça bir kitabe bulunmaktadır. İlhanlı devrine ait bu kitabe bir vergi toplama talimatnamesidir (Sevgen, 1965, s. 55).

Bizans devrinde yapılan İç Kale, yaklaşık dikdörtgen planlı olup, duvarları eski yapılardan alınmış iri blok taşlarla, üstleri tuğla ile örülmüştür. İç Kale'nin kuzey doğu köşesindeki yüksek kısmı "Şark Kalesi" diye isimlendirilmiştir. Kuzey batı köşedeki ayrı bir bölüm gibi duran, halk tarafından "Alitaşı" denen, yüksek kısım "Akkale" adını alır. Akkale'nin Selçuklu Sultanı II. Keyhüsrev tarafından 1249 yılında yaptırıldığını, Kale'nin harap yerlerinin de onarıldığını, Bentderesi'ne bakan İç Kale ile Dış Kale'nin kuzey batı tarafta birleşim yerindeki kapı kemeri üstünde duran kitabeden öğrenilmiştir (Sevgen, 1965, s. 54). İç Kale'nin halen iki kapısı olup, ilki güneydeki Dış Kale'nin Hisar Kapısına giden "Zindan Kapı", diğeri batıya açılan "Genç Kapı"dır (Sevgen, 1965, s. 55). Ayrıca Kale'nin kuzey doğusundaki Şark Kalesi'nin batısında yer alan "Parmak Kapı", Kale'nin içine açılan tonozlu geçidi yıkıldığından günümüzde kapalı durumdadır. İç Kale sarnıçları, depoları, çeşitli barınma yerleri ve zindanı olan şehrin en güvenli yeridir. Devlete ait kıymetli eşyalar, silah ve cephaneler buradaki depolarda saklanıyordu. Bir savaş sırasında şehir halkının mal ve canın güveni İç Kale'de sağlanmasının yanında burada sürekli yaşayan bir halk grubu da vardı (Ergenç, 1980, s.99). Çeşitli mahallelerle bölünen İç Kale'de, Misafir Fakih Mescidi ve Alâeddin Camii gibi yapılar günümüze gelmiştir.

Osmanlı devrinde Anadolu'daki Celali hareketlerinin artması üzerine; yörenin ekonomik ve idari ve merkezi olan Ankara'nın çevresine şehir suru yapılması gerekmiştir. Şehrin tamamını kuşatan surların yapımına Cenabi Ahmed Paşa tarafından başlanılmış, 1607 yılında Ankara kadısı Vildan zade Ahmed Efendi tarafından tamamlanmıştır (Özdemir, 1986, s.44). Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde; günümüzde de kalıntılarının yer yer takip edilebildiği şehir suru hakkında "Aşağı kalesine ... tarihinde celali korkusundan Cenabi Ahmed Paşa vilayet halkının yardımıyla bir kat sağlam ve dayanıklı sur yaptırmıştır. Dört kapısı vardır. Çepeçevre büyüklüğü 6.000 adımdır. Bir tarafı yukarı iç kaleye bakar" diye yazar (Dağlı ve Kahraman, 2005, s. 522). Kale'ye göre daha zayıf olan şehir suru, uzun süre ayakta durmadığından zamanla yıkılmıştır. 20. yüzyıla ulaşama-

diğından, 1924 tarihli Ankara Haritasında şehir suruna ait herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Topoğrafya

Ankara kenti, Ankara Kalesi'nden batı, güney ve doğu eteklerine doğru alçalan eğimli bir arazi üzerine kurulmuştur. Buranın Roma ve Bizans dönemlerinde de önemli yerleşme alanı olduğu bilinmektedir. Şehir ve Kale her yönden görülmektedir. Kale ve surlar bu görüntüyü vurgulamaktadır. Kale ve ticaretin büyük ölçüde yer aldığı kesim "Yukarı Yüz", batıda Hacı Bayram Camii ve güneyde Karacabey Camii'nin bulunduğu düz alanlar "Aşağı Yüz" olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırma kentin topoğrafik yapısına da uygundur (Tuncer, 2001, s. 25).

Kentin özellikle zengin kesimi, "Yukarı Yüz" olarak adlandırılan Kale'nin batı eteklerinde yerleşmiş bulunan Rum ve Ermenilerin oluşturduğu mahallelerde bulunmaktaydı. Dış Kale surlarının batısında kalan ve surlardan Anafartalar Caddesi'ne kadar kesimde bulunan mahalleler 1916 yangınında tamamen yanmıştır (Esin-Etöz, 2015, ss. 76-78, 175-188).

Ankara Kalesi ve eteklerinde gelişen kentin sokakları oldukça dar ve düzensiz olup, sokak isimleri yazılma-

mıştır. Sokaklarda binalar neredeyse birbirlerine değecek kadar yakındır. Haritada pembe ile gösterilen mahallelerde bulunan konutlar genellikle ahşap, tek veya iki katlıdır. Konutlar yüksek duvarların sakladığı mahremiyetlerini her zaman korumuşlardır. Çoğunluklu büyük çift kanatlı ahşap kapılardan avluya girilmektedir (Günel, 1992, s.47).

Kale kapısının karşısına gelen alan Atpazarı Meydanı olup, bugün açık bakliyat pazarı olarak kullanılmaktadır. Meydanın güney ve batı yönlerinde bugün bazıları onarılarak değişik amaçlarla kullanılan vakıflara ait bedesten ve hanlar bulunmaktadır. 19. Yüzyıla kadar önemli ticaret merkezi olarak kullanılan ve bugün de yine Ankaralıların uğrak yerlerinden olan Çıkırıkçılar Çarşısı, o tarihlerde Uzun Çarşı olarak adlandırılmaktaydı. Uzun Çarşı'ya çıkan birçok sokak geleneksel ticaretin sürdüğü bakırcılar, yemeniciler, vb. çarşılarını barındırmaktaydı. Uzun Çarşı, Aşağı Yüz olarak adlandırılan "Taht'el-kal'aya (Tahtakale) uzanıp, Karaoğlan Çarşısı'na bağlanmakta, oradan Hacı Bayram Camii ve türbesine uzanmaktaydı (Tuncer, 2001, s.20, 29, 31). Haritada yangın yerinin altında görülen bu ticaret aksı görülmektedir. Bu yangında Uzun Çarşı'nın da zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Bu yolu takiben batıya doğru yeni açılan cadde ve sokaklarla 1893 yılında Alman-

Şekil 19. Ankara 1924 Haritası'nda Yeni Camii ve çevresi.

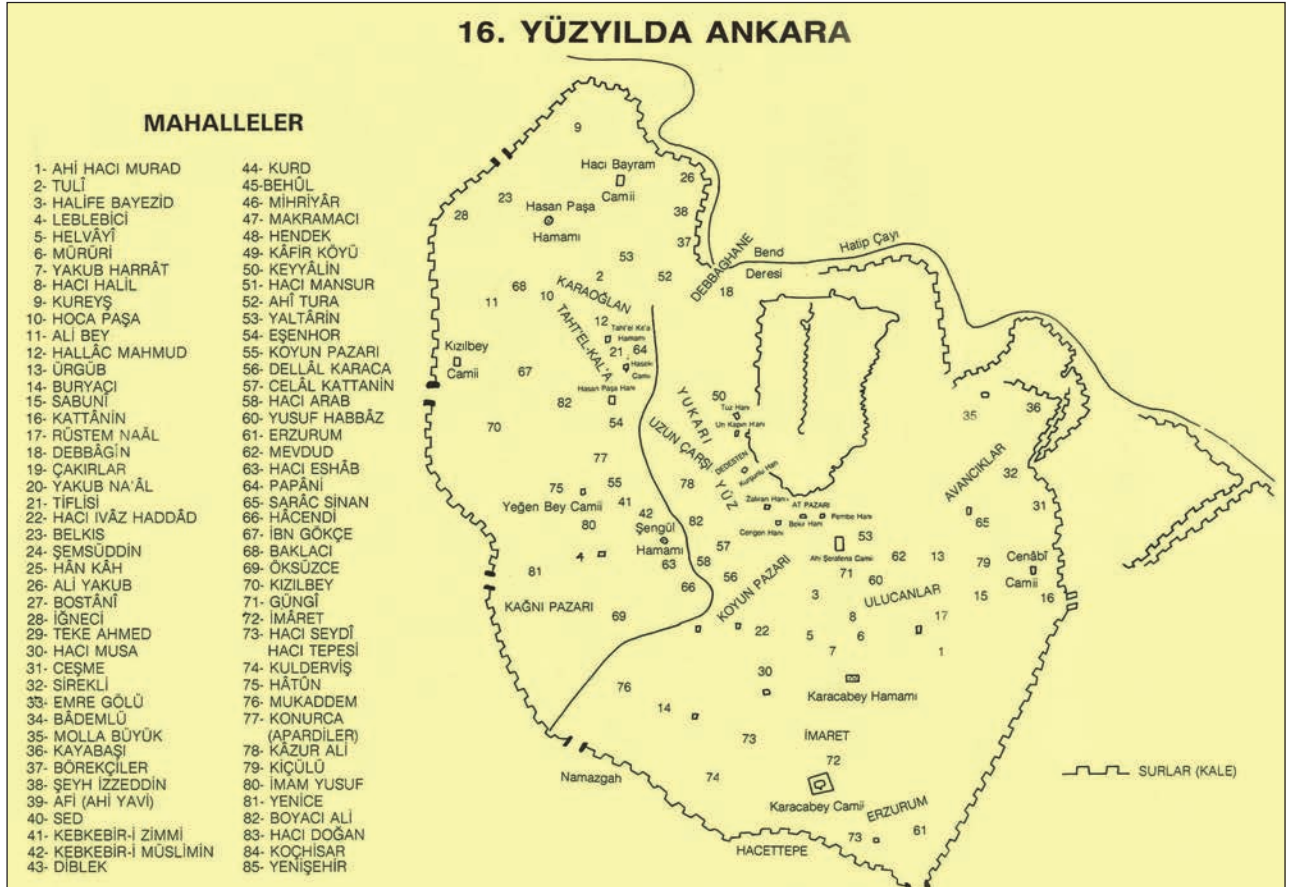

Şekil 20. Ankara yerleşim planı.

Kaynak : Tuncer, 2001, s.30.

ların yapmış oldukları Ankara İstasyonu'na varılmaktadır. Açılan bu yolların kentin batısında bulunan mezarlık ve bataklık yerlerden geçtiği anlaşılmaktadır.

Kale'den hafif meyilli bir araziyle şehrin güney ve güneydoğu kesimlerine inilmektedir. Burada en yoğun yerleşim alanları Cenab-ı Ahmet Paşa Camii, Mevlevihane, İmaret

Şekil 21. 16. Yüzyılda Ankara mahalleleri haritası.

Kaynak: Ergenç, 1990, s.61.

Şekil 22. Ankara 1924 Haritası'nda Karaoğlan ve çevresi.

(Karacabey) Camii ve Hacettepe camileri etrafında gelişmiştir (Faroqhi, 2009, s. 43-46) (Şekil 19). Kale'nin kuzey kesimi sarp kayalık olup, yer yer surlar bulunmaktadır. Bu kesimde yerleşim yoktur. Kuzeyinde Hıdırlık Tepe ile bu sarp yamaçların arasından Hatip Çayı geçmektedir. Hatip Çayı Hacı Bayram Mahallesi'nin doğusundan kıvrılarak kuzeye doğru akarak Çubuk Çayı ile birleşmektedir. Böylece bu çay ve dereler kentin kuzeyde doğal sınırlarını oluşturmaktadır.

Ankara kentinin eski dokusu mahalle ve sokaklarıyla 20. yüzyılın başlarına kadar fazla değişikliğe uğramamıştır. Ankara kenti kuzey sınırını teşkil eden Hatip Çayı; doğu, güney ve batıda şehri çevreleyen ve 20. yüzyıla kadar ulaşmayan 3. sur içerisinde kalmıştır. Resmî ve eğitim yapılarıyla, doğuda Boşnak Mahallesi dışında bir değişiklik yoktur (Tuncer, 2001, s. 75). Eski gravür ve planlarda 3. sur dışında sadece mezarlıklar ve bataklık alanlar görülmektedir (Şekil. 20). Ankara'nın geçirdiği 1881 ve 1916 tarihlerindeki iki büyük yangın ve sof ticaretinin azalmasıyla kentin ticaret merkezi de Karaoğlan Çarşısı ve etrafında bulunan "Aşağı Yüz"e taşınmıştır.

Ankara Mahalleleri

Bütün Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Ankara da çarşı ve cami ve mescitlerden meydana gelen kent merkezinin etrafında yer alan konut alanları ya bir dini yapının etrafında, ya da meslek gruplarından bazılarının veya aynı dini inanç ve gelenekler çevresinde toplanan halkın bir arada oturmaları sonucu ortaya çıkan mahallelerden meydana gelir. Türk şehircilik geleneğine uygun olarak Ankara'daki cami ve mescitler, etrafında kurulan mahallelerle aynı ismi taşıdığı görülmektedir. Harita incelendiğinde kenti meydana getiren mahallelerin hepsinin gösterildiği görülmektedir. Haritada mahallelerin günümüze göre buldukları konumları, özellikleri arşiv belgelerinden de faydalanılarak ele alınmış, mahallelerdeki önemli yapılar da tanıtılmıştır.

1075 civarında Selçuklular tarafından alınan Kale'de kuşatma sonrası Türk askerleri ve ailelerinin yerleşerek kalenin çekirdeğini oluşturan ilk mahalleler kurulmuştur. XII. yüzyıldan sonra da Kale etrafında mahalleler oluşmuştur (Baykara, 2012, s. 128). Mahalleler toplumdaki dini ve etnik gruplara göre sınıfsal olarak, farklılaşma gösterir. Ankara'da Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi Mahalleleri ayrı ayrıdır. Ancak kentteki yabancı uyruklular, genellikle az sayıda olduklarından ayrı bir mahalle oluşturmamışlardır. Kale çevresindeki mahalleler daha çok Müslüman mahalleleridir. 16. yüzyılda Ankara'da bulunan 85

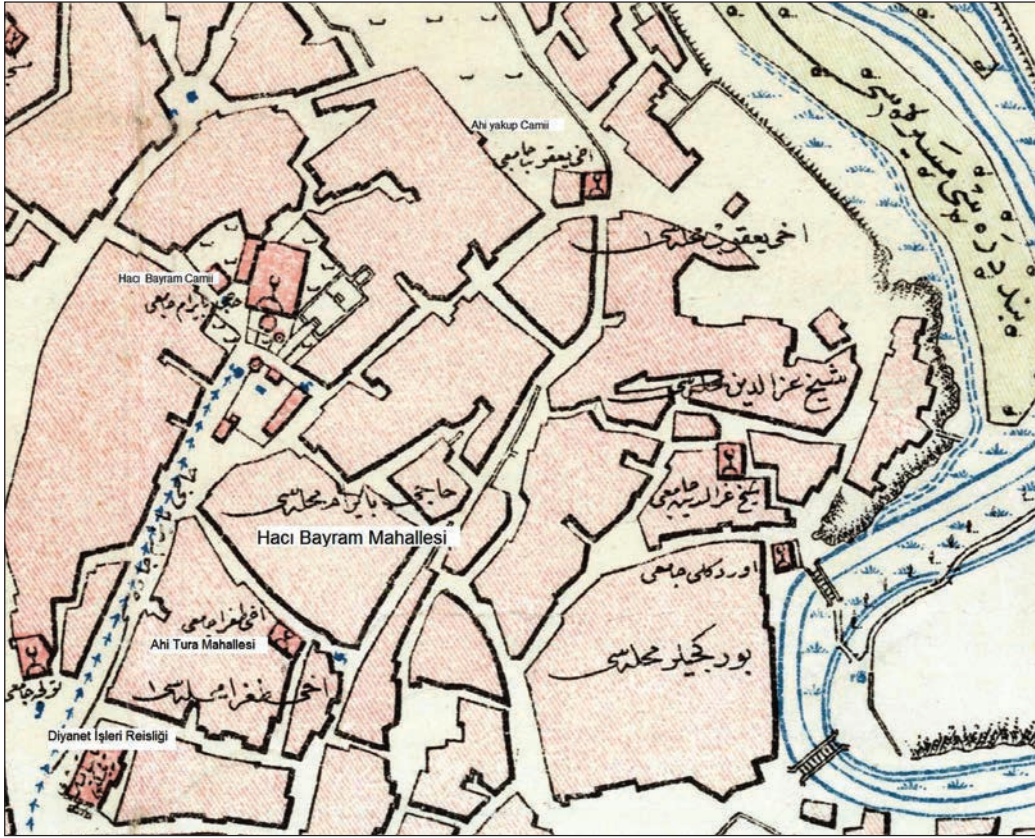
mahalleden (Ergenç, 1990, s. 61), (Şekil 21). büyük kısmı, Bedesten ve Atpazarı'nın merkezini oluşturduğu "Yukarı Yüz" ile Tahtakale ve Karaoğlan Çarşılarının civarındadır (Şekil 22). Bazı meslek gruplarının oturdukları mahallelerde, nüfus yoğunluğu fazladır. Kanuni Dönemi tahrir defterleri ve 17. yüzyıl başlarındaki "Avarız-hanesi" kayıtlarından Ankara'daki mahallelerin adları ve büyüklükleri, kentin hangi kesiminde buldukları öğrenilmektedir. Kale içinin, kentin en eski yerleşme kesimi ve en güvenilir bölge olması nedeniyle, kentin nüfus yoğunluğu en fazla olduğu yer olarak görülür.

1522 tarihli tapu tahrir defterine göre Kale ve şehir olarak iki bölüm halinde görülen Ankara'da, (Göyünç, 1967, s.72) Kale dışında şehir merkezinde, çoğunluğu Müslümanlara ait mahalleler Hristiyan, Ermeni ve Yahudilerin bulunduğu karışık mahalleler bulunmaktaydı. Kale'de beşi Müslüman, bunlar; Mescid-i Güzeloğlu, Mescid-i Devdiran, Mescid-i Yazıcı Şaabüddin, Mescid-i Cami ve Cemaatı Gebran adlı bir Hristiyan olmak üzere altı mahalle vardı (Göyünç, 1967, s. 72). Müslümanların Müslüman olmayanlarla birlikte yaşadığı mahalleler ise şunlardır: Ahi, Balaban, Bostani, Boyacı Ali, Debbağhane, Dellal Karaca, Hacı Doğan, Hallaç Mahmud, Hoca Paşa, Hacı Mansur, Hatuniye, İmam Yusuf, Leblebici, Tiflisi ve Yakub Na'al mahalleleridir. Rifat Özdemir'e göre 1785-1830 yılları arasında kentte 87 mahalle bulunmaktaydı (Özdemir, 1986, s. 78).

1924 Ankara Haritası'nda Ankara mahallelerinin isimleri değişik gruplamalarla değerlendirilebilir. Meslek erbabı kişilerin isimlerini taşıyan mahalleler: Boyacı Ali, Yusuf Habbaz, Hallac-ı Mahmud, Dellal Karaca Mahallesi; meslek gruplarının adını taşıyan mahalleler: Baklacı, Bostani, Börekçiler, Debbağlar, Helvayi Mahallesi; dini unvan sahibi kişinin adını taşıyan mahalleler: Ahi Yakup, Ahi Tuğra, Hacı Doğan, Hacı Bayram, Hacı Musa, Ramazan Şemseddin Mahallesi; kişi ve meslek adı taşımayan mahalleler: Balaban, Direkli, Erzurum, Hacet Tepesi, İmaret, Kayabaşı, Öksüzce Mahallesi; ayrıca gayrimüslimlerin oturduğu, Hoca Hindi-yi Gayrimüslim, Valtarino Mahalleleri'dir (Tamur, 2010, ss. 59-61).

Önemli Yapılar

Ankara'da 19. yüzyılın sonlarına kadar mahallerin merkezini oluşturan camilerin dışında kamusal yapı bulunmamaktadır. Yönetim merkezi olan Kale ve İçkale'de beyin oturduğu bir konak vardı. Özellikle Abdülhamit zamanında eğitim ve öğretime verilen önemden dolayı Osmanlı

Şekil 23. Ankara 1924 Haritası'nda Hacı Bayram Camii ve çevresi.

coğrafyasında birçok şehirde okullar ve kamu binaları yapılmaya başlanmış, kent yönetimi Kale'den düze inmiştir. Bugün Hükümet Konağı'nın bulunduğu yerde bulunan bir konağın satın alınarak Paşa Sarayı olarak vali veya sancak beyine verilmesiyle Ankara'nın bugün de devam eden yönetim merkezi oluşmuştur.

20. Yüzyıl başlarında Ankara kentinde; büyük bir Hükümet Konağı, Belediye, Düyün-ı Umûmiye ve Reji, 1 Darü'l-mualimin, 1 Hamidi Mekteb-i Sanayi, 1 Mekteb-i İdadî-i mülki (Taş Mektep), 1 inâs (kız) rüşdiyyesi (ortaokulu), 2 zükur (erkek) 2 inâs (kız) mekteb-i ibtidâî (ilk okul), 65 sübyan mektebi, 1 çoban mektebi, Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudi cemaatları etfaline (çocuklarına) mahsus zükûr ve inâs için 8 mektep, 19 kıraathane, 1 Bank-i Osmanî, 1 Telgrafhane, 1 Daire-i Askeriyye, 6 karakolhane, 1 Gureba Hastahanesi, 1 saat kulesi, 32 cami-i şerif, 12 mescid, 27 medese, 11 tekye, 17 türbe, 12 kilise, 1 memleket bağçesi, 5 hamam, 33 han, 21 fırın, 86 çeşme, 19 musluk, 2188 dükkan, 260 mağaza, 21 fırın, 6518 hane, 12 değirmen, 1 un fabrikası, 10 kiremithane, 8 yağhane 1 matbaa, 1 depo, 1 selhane, 2 kışla, şehir haricinde iki piyade tabur ve bir

süvari alayı vardır (Ankara Vilayet Salname-i Resmisi, 1995, s.103).

1924 Ankara Haritası'nda da görülebileceği gibi hemen bütün kamu binaları Ankara'da bulunmaktaydı. Cumhuriyet rejimi de hazır bulunan bu merkezi kullanmıştır. Hükümet Konağı'nın kuzey batısında Posta ve Telgrafhane binası, meydanın batısında Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarından Başbakanlık ve Maliye Bakanlığı binaları, meydanın doğusunda Dahiliye Vekaleti, Polisi Müdüriyeti, Jandarmanın Dairesi, Umumi Hapishane çekirdeği oluşturmaktadır. Hükümet Konağı'nın hemen kuzeydoğusunda Hacı Bayram Camii merkez olmak üzere, Augustus Tapınağı ve türbeler bulunmaktadır.

İkinci yapı grubu kentin batısında 1893 yılında yapılan İstasyon Binası, Direksiyon (İdare) Binası, Otel ve mağazalardan oluşmaktadır (Özdemir, 2001, s. 12). İstasyon özellikle Ankara'ya gelenlerin kenti ilk algıladıkları mekândır. İstasyon'dan Ankara'ya giden yol üzerinde kent silüeti kaleden kente gelenleri etkilemektedir (Şekil 16-18).

Mahalleler

1924 Ankara Haritası'nda bulunan mahalleler alfabetik olarak şöyledir:

Ahi Tura Mahallesi

Hacı Bayram Camii'nin güneydoğusunda bulunan mahalle ismini buradaki Ahi Tura Mescidi'nden almıştır. Haritada "Ahi Tuğra Mahallesi" şeklinde kayıt edilmiştir. İsmi ilk defa 1530 tarihli tapu tahrir defterinde geçen Ahi Tura Mescidi'nin XVI. yüzyıldan önce yapıldığını göstermesinin yanı sıra mahallenin tarihinin de eskiliğini göstermektedir (438 sayılı muhasebe-i vilâyet-i Anadolu defteri, 1993, s.367; Öney, 1971, s. 39).

Ahi Yakup Mahallesi

Hacı Bayram Camii'nin kuzeydoğusunda ve hemen yakınında bulunan bu mahalle ismini Ankara'nın en eski yapılarından Ahi Yakup Camii'nden alır (438 sayılı muhasebe-i vilâyet-i Anadolu defteri Defter, 1993, s.363). Avram Galanti bu mahallenin "Hızır şah" adıyla da anıldığını söylemektedir (Galanti, 2005, s.107) (Şekil 23).

Akşemsettin Mahallesi

Günümüzdeki İsmet Paşa Mahallesi'nin bir kısmını teşkil eden bu mahallede Akşemseddin (Tahta Minare) Mescidi vardı. İsmine göre Hacı Bayram-ı Veli'nin halifesi olan Akşemseddin tarafından yaptırılmış olması gerekir (Konyalı, 1978, s. 13).

Baklacı Mahallesi

Ulus İşhanı ve gerisindeki alanda yer alan bu mahallere ismini veren Baklacı Baba Camii, Hayırlı Sokak'taydı (Mübarek Galip, 1341, s. 7 Konyalı, 1978, s. 25). Mahallenin diğer mescidi Ali Bey ismini taşıyordu. Dar-ül-muallimin (Eski Maarif Vekaleti – Bugün Ulus İşhanı) binasının solunda bulunan mescit 1942 yılında yıktırılarak yerine dükkân yaptırılmıştır (Konyalı, 1978, s. 17) (Şekil 22).

Balaban Mahallesi

Ulus'ta, günümüzde Güvercin Sokak başında yer alan bu mahalleden ismini alan Balaban Mescidi, Bentderesi'ne inerken sol tarafta yer almaktadır. XIX. yüzyılın ortalarında Ankara'nın büyük mahallelerinden biriydi (Özdemir, 1986, s.132).

Bayazıt Mahallesi

Ulucanlar Caddesi'nin başında bulunan bu mahalle, ismini buradaki Halife Bayazıt Mescidi'nden almıştır. 1530

tarihli tapu tahrir defterinde yer almaktadır (438 sayılı muhasebe-i vilâyet-i Anadolu defteri Defter, 1993, s. 363). 1938 yılında arsası satılan ve yok olan mescit hakkında başka bir bilgi yoktur (Konyalı, 1978, s. 48). Burada açılan yeni caddeye verilen "Ulucanlar" ismi bu mescidin diğer adıdır.

Boryacı (Hasırcı) Mahallesi

Hacettepe Üniversitesi yapılırken kaldırılan bu mahalle oldukça geniş bir alanı kaplamaktaydı. Mahallede hasırcılar oturmakta idi. Mahallede Boryacı Camii olarak kaydedilen yapı Hacı İlyas Camii'dir (Ayverdi, 1972, s. 244). Haritada mescit olarak kaydedilen yapı, günümüzde Poyracı Mescidi olarak anılır.

Bostaniye (Bostani)Mahallesi

Roma Hamamı'nın doğusunda yer alan bu mahalle küçük bir alanı kaplamaktadır.

Boşnak Mahallesi

Yakın zamana kadar aynı ismi taşıyan mahalle, Cenabi Ahmed Paşa Camii'nin doğusunda, Ankara Hastanesi'nin güneyindedir. 1903 yılında Boşnak muhacirlerinin yerleştirilmesi ile oluşturulan planlı bir mahalledir.

Boyacı Ali Mahallesi

Anafartalar Caddesi ile Çıkrıkçılar Yokuşu arasında bulunan Boyacı Ali Mahallesi'nde bugün sadece Atatürk İlkokulu bulunmaktadır. Mahalleye adını veren Boyacı Ali Mescidi 1975 yılında betonarme kubbeli bir cami olarak yenilenmiştir (Öney, 1971, s.42).

Börekçiler Mahallesi

Bentderesi kenarında, Tabakhane Camii'nin kuzeyindeki boş alanda yer alan mahallenin kuzeyinde Ördekli Köprüsü (Ördekçiler) Mescidi vardı (Kılıcı, 1998, s. 244). Günümüzde bu mahalle Roma Tiyatrosu'nun yanındaki boş alandır.

Çeşme Mahallesi

Ulucanlar Hapishanesi'nin batısında bulunan bu mahallenin ismi ile anılan Çeşme Mahallesi Mescidi günümüze gelmemiştir (Konyalı, 1978, s. 31). Mahallenin güney sınırını Cenabi Ahmed Paşa Külliyesi teşkil eder. Cami, Cenabi Ahmed Paşa Türbesi, Azimi Türbesi, Mevlevihane (Ülgen, 1942, s. 221; Kalfazade, 1993, s. 352) ve hazireden oluşan bir külliye'dir. Ankara'ya gelen Evliya Çelebi Mevlevihane'nin etrafının gül bahçesi olduğunu yazmıştır

(Dağlı ve Kahraman, 2005, s. 523). Mimar Sinan tarafından Cenabî Ahmed Paşa adına 973 / 1565-6 yılında yapılmıştır. Günümüze gelemeyen Mevlevihane binası külliyesinin kuzeydoğu köşesindeydi (Şekil 19).

Debbağhane (Tabakhane) Mahallesi

Bentderesi (Hatip Çayı) kenarında, XII. yüzyılda Ankara'ya gelen ahiler tarafından kurulan, Ankara'nın en eski mahallelerinden biridir (Hacıgökmen, 2001, s.377). Antik Roma Tiyatrosu bu mahallenin altından çıkarılmıştır. Osmanlı devri sonuna kadar deri imalatı (Debbağlık) yapılan, esnaf ailelerinin evlerinin de bulunduğu bir alandır. Debbağhane Mahallesi'nden günümüze Tabakhane (Debbağhane) Camii ve İsfahani Mescidi kalmıştır (VGMA, 1766 nolu defter, s. 1). Haritada mahallenin batısından geçen Bentderesi'nin üzerinde kâgir ve ahşap köprüler görülebilmektedir.

Dellal (Tellal) Karaca Mahallesi

Haritada Kurşunlu Caddesi olarak belirtilen Anafartalar Caddesi ile Çıkrıkçı Yokuşu arasında kalan bu mahallenin ortasından, günümüzde Kurşunlu Camii'nin kuzeyinden başlayan bir sokak geçmektedir. Haritada bu sokağın sonlarında bulunan Dellal Karaca Mektebi (Özdemir, 1986, ss. 64-66) günümüze ulaşamamıştır.

Direkli Mahallesi

Kentin doğusuna sonradan eklenen mahallelerden biridir. Mahalle ismini buradaki Direkli Mescit'ten almaktadır (Öney, 1971, s.43). Haritadaki Halil Bey Çeşmesi günümüze ulaşamamıştır.

Erzurum Mahallesi

Gündoğdu Mahallesi'nin bir kısmını teşkil eden mahallede Mehmet Çelebi Mescidi yer alır. Ancak haritada bu mescit işaretli olmayıp günümüzde Hacettepe Üniversitesi'nin doğu kapısı önünde Erzurum Mescidi bulunmaktadır (Öney, 1971, s.86).

Gecik Mahallesi

Ulucanlar Caddesi'nin güneyinde Cenabi Ahmet Paşa Camii'nin batısındaki mahallenin kuzeyinde Gecik Mescidi bulunmaktadır.

Genegi Mahallesi

Mahalle, adını günümüzde Ulucanlar Caddesi'nde yol üstünde bulunan Genegi Mescidi'nden almaktadır (Öney, 1971, s.31). Mahallenin ismi 1552 tarihli tahrir defterinde "Güngi", Ankara Şeriye Sicillerinde "Keneki" diye geçmektedir (Özdemir, 1986, s. 78).

Şekil 24. Ankara, Kaleden Hacı Bayram ve çevresi.
Kaynak: Ahmet Yüksel Arşivi.

Hacettepe (Hacı Tepe) Mahallesi

Hacettepe Üniversitesi'nin Kurtuluş yönündeki girişinde bulunan mahalleden günümüze Hacettepe Mescidi kalmıştır. Haritada Hacı Tepe Mescidi diye kayıtlıdır (Öney, 1971, s.47).

Hacı Arap Mahallesi

Hacı Arap Mahallesi'nin haritada oldukça geniş bir alanı kapladığı görülür. Batı uçta mahalleye adını veren Hacı Arap (Ahi Arap) Camii yer alır (Öney, 1971, s.47). Mahallenin doğu tarafında Aslanhane (Ahi Şerafeddin) Külliyesi (438 sayılı muhasebe-i vilâyet-i Anadolu defteri, 1993, s. 364) bulunmaktadır. Cami, türbe, zaviye kalıntısı ve hazireden meydana gelen külliye'nin ana yapısı Aslanhane Camii'dir Öney, 1971, s.21) Ankara'nın iki önemli Ahi dönemi ahşap direkli camisi bu mahallede yer almaktadır.

Hacı Bayram Mahallesi

Adını Hacı Bayram Camii'nden alan mahalle, caminin etrafını çevrelemektedir. Hacı Bayram Camii de aslında camiye bitişik Hacı Bayram Türbesi, Selçuklu ve Osmanlı devrinde Ak Medrese adıyla eğitim kurumu olarak kullanılan Augustus Mabedi ile güneybatıda, haremlik ve selamlığı 1972 yılında cami çevresi açılırken yıkılmış zaviyeden oluşan bir küllüypedir. Hacı Bayram-ı Velî Zaviyesi'nde derviş hücreleri, selamlık, imaret kısmının mutfak, kiler, taamhane, birimleri, misafırhane, hamam ve mescit olması gerekmektedir (Tanman, 1996, s.448). Hacı Bayram Türbesinin güneyinde, İsmail Fazıl Paşa Türbesi bulunmaktadır (Erken, 1971, s. 447).

Hacı Bayram Camii'nin bitişğinde yer alan Augustus Tapınağı'nın Roma tarihi için önemi, İmparator

Şekil 25. Ankara, Gazi ve Latife Numune İlk Mektepleri.

Kaynak: Ahmet Yüksel Arşivi.

Augustus'un M.S. 14 yılında ölümünden sonra vasiyetnamesinin Tapınağın duvarlarına, Latince ve eski Yunanca, iki dilde yazılmış olmasıdır. Hristiyanlık kabul edilince Tapınak kiliseye çevrilmiştir. Günümüze harap bir halde gelen Augustus Tapınağı Türkler tarafından Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Ak Medrese adı ile kullanılmıştır (Şekil 23,24).

Hacı Doğan Mahallesi

Ulus'ta Sulu Han'ın batısında yer alan Hacı Doğan Mahallesi, günümüze eski şekli bozulmadan gelmiştir. İsmi mahalleden alan Hacı Doğan Mescidi, 1530 tarihli tahrir defterinde Hacı Doğan Mahallesi Mescidi adı ile kayıtlıdır (438 sayılı muhasebe-i vilâyet-i Anadolu defteri, 1993, s.361) Sulu Han'ın güneyindeki İbaddullah Camisi haritada Hacı Doğan Camii ismi ile kaydedilmiştir.

Hacı Halil Mahallesi

Mahalle Ulucanlar Caddesi'nin altında yer almaktadır. Bu mahallede Gebze Sokak'ta bir köşe başında mahalleye adını veren Telli Hacı Halil Mescidi bulunmaktadır.

Hacı İvaz Mahallesi

Samanpazarı'nda bugünkü Altındağ Belediye binasının doğusunda yer alan mahallede Abdülhadi Camii bulunmaktaydı. Yine Altındağ Belediyesi'nin olduğu yere rastlayan alanda Nakşibendi Tekkesi yer alıyordu.

Hacı Murat Mahallesi

Günümüzde burası Sakalar Mahallesi olarak adlandırılmakta; mahallenin Sarıca Sokağı'nda-Yeşil Ahi Camii (Hacı Murad Camii), Karacabey Hamamı, Eyüp Mescidi bulunmaktadır. (Özdemir, 1986, ss.52, 68).

Hacı Musa Mahallesi

Altındağ Belediye binasının güneyinde, yol altında bulunan Hacı Musa Camii, 1530 tarihli tahrir defterinde Hacı Musa Mescidi adı ile kayıtlıdır (438 sayılı muhasebe-i vilâyet-i Anadolu defteri, 1993, s.360).

Hacı Seyit Mahallesi

Taceddin Dergâhı yakınlarındaki Hacı Seyit Mescidi, Hacettepe Üniversitesi'nin kuzeydoğu tarafındaki binaları arasında kalmıştır. Mahalle, 1530 tarihli tapu tahrir defterinde yer almaktadır (Ayverdi, 1972, 369; Öney, 1971, 49).

Hamidiye Mahallesi

Ulus'ta Telgraf Sokağı'nın Çankırı Caddesi tarafında bulunan mahalle, 1292/1876 yılında Rumeli'den gelen göç-

menler için XIX. yüzyılda kurulmuştur. Burada Hamidiye Mescidi bulunmaktadır (Konyalı, 1978, s.51).

Hatuniye Mahallesi

Günümüzde Doğanbey Mahallesi adını alan mahallede Eynebey Hamamı bulunmakta, yakınında Hatuniye (Öğle) Camii yer almaktadır (Konyalı, 1978, s.52).

Helvayi (Helvacı) Mahallesi

Koyunpazarı, Oğuz Mahallesi, Tilkici Sokak'ta kuzeye doğru yükselen bir arazide yer alan Hacı İvaz (Hacı Ayvaz-Helvai) Mescidi bulunmaktadır (Mübarek Galip, 1341, C.I, s.37; Öney, 1971, s. 31; Demiriz, 1979, s.196).

Hallaç (Pamuk atan) Mahmut Mahallesi

Ankara'nın Müslüman mahallerinden biri olan Hallac-ı Mahmud Mahallesi'nde Şehremaneti (Ankara Belediye Binası) bulunmaktaydı (Şekil 20-27) (Özdemir, 1986, s. 97).

Harik Mahalli (Yangın Yeri)

1916 yılındaki büyük Ankara yangınında tamamen yanarak ortadan kalkan, kalenin batı eteklerindeki önemli ve geniş bölge, haritada boş olarak görülmekte ve ortasında Harik Mahalli yazmaktadır. 1916 Ankara Yangını'nda (Esin-Etöz, 2015, ss. 76-78, 175-188; Karay, 2009, s.140) Ankara'nın en zengin mahalleleri olan gayrimüslim mahallelerin tamamı ile Ankara ticaretinin önemli merkezi olan Uzun Çarşı'nın büyük bir kısmı yanmıştır. Burası Ankaralılarınca "Yukarı Yüz" olarak adlandırılmaktaydı. Bu yangın sırasında çok miktarda konak, arasta ve dükkân da yok olmuştur. Yangından sonra Ankara esnafı uzun yıllar kendini toplayamamış, arkasından çıkan 1. Cihan Harbi de Ankara'nın yoksullaşmasına neden olmuştur. Bu alanda bulunan dini yapılar da yangından nasibini almıştır. Örneğin kentin Bizans dönemi yapılarından olan ve daha sonra Yeğenbey Camii'ne çevrilen; Anafartalar Caddesi'nde, kısmen eski Adliye binasının yerinde yer alan (Eyice, 1991, s. 5; Konyalı, 1978, s. 91). St. Klemens Kilisesi tahrip olmuştur. Çıkrıkçılar Yokuşu'nda bulunan Arasta Mescidi (Konyalı, 1978, s.18) ve Çıkrıkçılar Mescidi yandıktan yerleri satılmıştır (Konyalı, 1978, s. 33). Yine bir vakıf yapısı olan ve bugün sadece minare parçası kalan Çıkrıkçılar Yokuşu'nda bulunan İplikçiler Camii'nin, kare planlı minare kaidesi Anadolu Medeniyetleri Müzesi bahçesindedir. Haritada Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarından olan Gazi ve Latife Numune İlk Mektepleri Binaları da yer almaktadır (Şekil 25).

Şekil 26. Ankara, Telgraphane 1910'lar.

Kaynak: Ahmet Yüksel Arşivi.

Hisar Mahallesi

Kalede, Mescidi Şaa'büddin, Mescidi Cami, Mescidi Güze-loğlu, Mescidi Devdiran, Aşağı Kapı Mescidi, Misafir Fakih, Şemseddin bin Ramazan ve Suluk Mahalleleri ile Cemaat-ı Gebran isimli bir Hristiyan Mahallesi bulunmaktaydı. (Ergenç, 1980, s.96). (Atauz, 2010 Şehrin Zulası s.160) 1924 Ankara Haritasında Kale'deki mahallelerin isimleri yazılmamıştır. Kale içinde sadece Sultan Alaaddin Çeşmesi, Ali Taşı Çeşmesi, Genç Kız Çeşmesi gibi isimler okunmaktadır.

Hoca Hundi Gayrimüslim Mahallesi

Ankara'da Müslüman ve gayrimüslimlerin bulunduğu bu mahalle, günümüzde Anafartalar Caddesi'nin üzerinde bulunan Kurşunlu Camii'nin batısında yer almaktadır. Bu mahalleden günümüze ulaşan tek gayrimüslim tapınağı Havra'dır (İlter, 1996 s. 719).

Hoca Hundi Müslim Mahallesi

1522 yılından beri bilinen bu mahallede gayrimüslimler de bulunmaktaydı. Bugün Akalar Mahallesi olarak adlandırılan mahallede Kalyon Sokak'ta Hoca Hindi Müslim (Örtmeli) Mescidi yer almaktadır (Öney, 1971, s.37).

Hoca Paşa Mahallesi

Eskiden Karaoğlan Çarşısı denilen, Zincirli Camii'nin yukarısındaki bu mahalle Ankara'nın nüfus yoğunluğu bakımından kalabalık ve eski mahallelerinden biriydi. Haritada bulunan Hoca Paşa (Kuyulu) Camii, günümüze gelememiştir. Cami duvarlarına bitişik olan Kuyulu Kahve Milli Mücadele yıllarında Ankaralıların için revaçta olan bir yerdi (Konyalı, 1978, s.54). Ulus'ta yer alan Zincirli

(Kazasker) Cami de bu mahalledeydi (Öney, 1971, s.83) (Şekil 22).

İğneci Belkis Mahallesi

Ankara Valiliği ile Çankırı Caddesi arasında bulunan mahallenin adı burada bulunan Ankaralılarca da Kız Taşı veya Belkis Sütunu diye adlandırılan Julien Sütunu'ndan gelmektedir. Julien Sütunu daha sonra meydana gelen havuzun yanına alınmıştır. Ayrıca, 1908 yılında yapılan Vilayet Konağı, 1920'li yılların yapısı olan ve uzun yıllar Maliye Bakanlığı olarak kullanılan ilk Başbakanlık Binası, Ankara'nın ilk Posta Telgraf binası (Şekil 26), Dâhiliye Vekaleti, Polis Müdüriyeti, Jandarma Dairesi, Umumi Hapishane ve bugün yerinde olmayan Ankaravi Vakfı'na ait Hasan Paşa Hamamı bu meydanın etrafında yer almaktadı idi. Ankara Valiliği binasının arkasında yer alan İğneli Belkis Camii yol için yıkılmıştır (Konyalı, 1978, s.57).

İmaret Mahallesi

Günümüzde Hacettepe Üniversitesi içinde kalan bu mahalle Osmanlı döneminde şehrin kenar mahallelerinden biri olup, güneyinde şehrin mezarlıklarından biri yer alıyordu. Karacabey'in İmaret (Karacabey) Camii ve Türbesi burada bulunmaktaydı. Bu mahallede ayrıca, bugün Hacettepe Üniversitesi'nin kuzeydoğusunda Sarı Kadı (Mimar Zade) Camii ve Medresesi bulunmaktadır (Konyalı, 1978, s. 73; Öney, 1971, s. 79; Akyurt, 1942, s. 35).

Kattanin (Pamukçular) Mahallesi

Haritada Kattanin Mahallesi olarak geçen mahalle, günümüzde Cenab-ı Ahmed Paşa Camii'nin güneyindeki Özbekler Mahallesi'nde kalmaktadır. Hemhüm Mescidi olarak bilinen Kattanin Mescidi burada bulunmaktadır.

Kayabaşı Mahallesi

Bu mahalle, Ankara'nın kuzeydoğu ucunu teşkil etmekteydi. Günümüzde bu mahalledeki Başkaya Sokak'ta, Kayabaşı Camii bulunmaktadır.

Kavaklı Mahallesi

Ankara'nın en eski mahallerinden olan bu mahalle, Ulus'ta, bugünkü sebze halinin batısında bulunmaktaydı. Mahalleye adını veren, haritada Kavaklı Mescidi olarak gösterilen yapı aslında Hallaç Mahmud (Kubbeli) Mescidi olmalıdır. Kavaklı Mescidi, Baklacı Mescidi'nin diğer adıdır (Konyalı, 1978, s.25).

Kızılbey Mahallesi

Kızılbey Mahallesi aslında günümüzde Ulus'ta Büyük Postane arkasında yer almaktaydı. Bu mahallede bulunan 20.

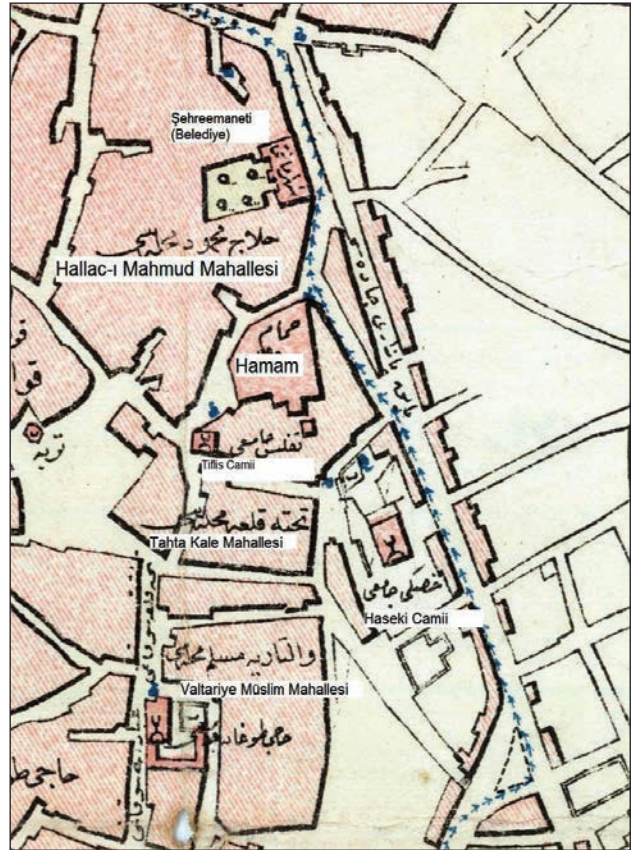
yüzyılın başlarında yapılan Mekteb-i Sanayi ile Hariciye Vekaleti (Tuz Nazırlığı) binası vardı. Ulus'ta Ziraat Bankası Genel Müdürlük Binası yapılmak üzere yıkılan Kızılbey Külliyesi'nden bugün sadece bir sokak ismi kalmıştır. Yıkılmadan önceki resimlere göre burada çatılı, minaresiz Kızılbey Camii ile doğusunda kubbeli bir türbe bulunuyordu (Sağdıç,(1991, s. 49; Konyalı, 1978, s.65).

Koyunpazarı Mahallesi

Anafartalar Caddesi'nde Altındağ Belediye Sarayı yanında yer almaktadır. Bu mahallede Kurşunlu Camii, Koyunpazarı, Saraçlar Sokak başında iken yıkılan Koyunpazarı Mescidi, yine aynı sokakta bulunan Celâl Kattanî (Kattanî) Mescidi bulunmaktadır.

Kul Derviş Mahallesi

Mahalle Hacettepe Üniversitesi'nin Sıhhiye kampüsü sahasında bulunmaktaydı. Mahalleye adını veren Kul Derviş Mescidi üniversite yapılırken yıkılmıştır.

Şekil 27. Ankara 1924 Haritası'nda Ankara Tahtakale ve çevresi.

Leblebici Mahallesi

Denizciler Caddesi'nin kenarında bulunan mahalle, adını burada bulunan Leblebicioğlu Camii'nden almıştır.-

Mevcut Mahallesi

Aslanhane Camii'nin güneydoğusunda, eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Mahallenin önemli yapısı İki Şerefeli (Resul Efendi) Camii'dir.

Molla Büyük Mahallesi

Günümüzde Kayabaşı Mahallesi içinde kalan mahalle, adını buradaki Molla Büyük Camii'nden almıştır.

Mukaddem Mahallesi

Günümüzde Hacettepe Üniversitesi'nin kuzeybatı köşesini teşkil eden mahalleye adını veren Mukaddem (Yeni) Camii (VGMA 060101/37 No'lu dosya) Hasırcılar Geçidi yapılırken 1981 yılında Gayrimenkul Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile başka yere yeniden yapılması şartı ile yıkılmıştır.

Müruri Mahallesi

XVII. yüzyıldan itibaren varlığı bilinen Ankara'nın eski mahallelerinden biridir. Karacabey Hamamı'nın kuzeyinde kalmaktaydı (Şekil 23) (Özdemir, 1986, s.123).

Osmaniye Mahallesi

Eski Ankara'nın kuzey kenarında Osmanlı'nın son dönemlerinde kurulmuş bir mahalledir. Günümüzde İsmet Paşa Mahallesi sınırları içinde kalmaktadır. Mahalleye adını veren Osmaniye Camii geç Osmanlı yapısıdır (Konyalı, 1078, s.79).

Öksüzce Mahallesi

İstiklal Mahallesi içinde kalan mahalleye adını veren ve haritada ismi geçen Öksüzce Camii, günümüzde Eskiocioğlu Camii diye anılmaktadır.

Rüstem Nail (Nalbant Rüstem) Mahallesi

Günümüzde Ulucanlar Caddesi'nin güneyinde kalmaktadır. 1522 tarihli tahrir defterlerinde adı geçen mahalle, şehrin orta büyüklükte mahallelerinden biridir. Mahalleye ismini veren Rüstem Nail (Dındın) Mescidi günümüz kadar gelmiştir (Özdemir, 1986, s.298).

Sabuni Mahallesi

Günümüzde Turan Mahallesi içinde, Ulucanlar Caddesi'nin güneyinde kalmaktadır. 1522 tarihli tahrir

defterlerinde adı geçen mahalle şehrin orta büyüklükte mahallelerinden biridir (Özdemir, 1986, s.119) Bu mahalleye adını veren Sabûni (Karanlık) Mescidi ve Zeynel Abidin Mescidi mahallenin önemli yapılarıdır.

Saraç Sinan Mahallesi

Ankara şehrinin en eski mahallelerinden birisidir. Günümüzde Bozkır Mahallesi içinde kalan mahalleye adını veren Saraç Sinan Mescidi ve Medresesi Selçuklu devrinden kalmadır.

Şeyh İzzettin Mahallesi

Bugün Hacı Bayram Camii'nin doğusunda kalan mahalle Ankara'nın eski mahallelerinden biridir. Mahalleye adını veren Şeyh İzzeddin Mescidi günümüze kadar gelmiştir (Özdemir, 1986, s. 121).

Şükriye Mahallesi

Ankara'nın geç dönem mahallelerinden olan mahalle şehrin en doğusunda kalmaktadır. Ulucanlar Hapishanesi'nin yakınında yer alan mahalle günümüzde aynı ismi taşımaktadır. Mahalleye adını veren Şükriye Camii bugün de durmaktadır.

Tacettin Mahallesi

Bu mahallenin bir kısmı Hacettepe Üniversitesi'nin Sıhhiye kampüsü yapılırken kaldırılmıştır. Mahalleden günümüzde Tacettin Cami, Taceddin Dergâhı'nın haremlik ve selamlık kısmı kalmıştır.

Tahta Kale (Kaledibi) Mahallesi

Ulus Sebze Hali'nin bulunduğu alanda yer almaktadır. Bu mahallede Tahtakale Hamamı, Haseki Camii, Emi niye Medresesi ve Tiflis Mescidi bulunmaktaydı (Şekil 27).

Tülüce Mahallesi

Ankara'nın eski mahallelerinden biri olan mahalle önceleri Doluca, daha sonra Tuli ve en son Tülüce isimleriyle anılmıştır. Ulus'ta Hacı Bayram Camii'nin güneyinde kalan mahallenin adını taşıyan cami yakın zamanda yıkılmıştır (Özdemir, 1986, s. 82).

Ürgüp Mahallesi

Ankara'da Ürgüplülerin kurduğu bir mahalledir. Mahalle bir dönem Hacı Sinan adıyla da anılmıştır. Ulucanlar Caddesi'nin güneyinde olan mahallede adıyla anılan Ürgübî Mescidi yakın zamanda yıkılmıştır (Özdemir, 1986, s.85).

Valtarin Müslim Mahallesi

Bu mahalle Suluhan'ın batısındadır. Kelimenin İtalyan kökenli olmasından dolayı mahallede İtalyan tüccarlarının oturdukları sanılmaktadır (Galanti, 1946, s.107). Mahalledeki İbadullah Camii haritada yanlışlıkla Hacı Doğan diye yazılmıştır. Bu mahalleye bitişik Valtarin Rum Mahallesi bulunmaktaydı (Özdemir, 1986, s.123) (Şekil 27).

Yakup Harrat (Çıkrıkçı) Mahallesi

Bu mahalle günümüzde Alparslan Mahallesi sınırları içinde kalmaktadır. Haritada Yakup Harrat Mescidi ismiyle geçen yapı bugün Çiçeklioğlu Camii diye anılmaktadır.

Yenice Mahallesi

Günümüzde İtfaiye Meydanı'nın batısında yer alan mahallede Yenice Mahalle Camii bulunmaktadır (Özdemir, 1986, s. 77) (Şekil 19).

Yusuf Habbaz (Ekmekçi) Mahallesi

Ulucanlar Caddesi güney kenarında bulunan ve Ankara'nın eskilerinden olan mahalleye adını veren Yusuf Habbaz Mescidi bugün Ağaçayak Camii olarak bilinmektedir (Özdemir, 1986, s. 298).

Sonuç

1924 Ankara haritası incelendiğinde, 20 yüzyıla gelinceye kadar kentin geçirdiği yangın, kıtlık gibi felaketler neticesinde, yukarıda sözü edilen 87 mahalleden ancak 65'inin kaldığı görülmektedir. 1916 Ankara Yangını, Hristiyanların mübadele ile kenti terk etmeleri, Osmanlı'nın Balkan ve I. Cihan Savaşlarında erkek nüfusunun önemli bir kısmını kaybetmesi ve kentten başka illere göç de kentin mahallelerindeki bu azalmaya sebep olarak gösterilebilir.

23 Nisan 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent olması yönündeki kanunu; 16 Şubat 1924 tarihinde ise Ankara Şehremaneti (Belediyesi)'nin kurulmasını onaylamıştır (Sarıoğlu, 2001, s. 34). Ankara'ya, Mart 1923'te atanan Şehremaneti Mehmet Ali Bey yerine, Haziran 1924 tarihinde İstanbul Vali ve Şehremini Ali Haydar Yuluğ atanmıştır (Sarıoğlu, 2001, s. 43). Belediye'nin kurulmasıyla Ankara'daki imar faaliyetleri başlamış, ancak bir plana ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. 1924 Ankara Haritası'nın yetersiz olması nedeniyle, yeni plan yapılması çalışmalarına başlanmıştır. 1924 Ankara Haritası'nın, Berlinli mimar Dr. Carl Ch. Lörcher tarafından hazırlanan 1924 Lörcher Ankara Planı'na altlık teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Hakimiyet-i Milliye

Meydanı'ndan İstasyon'a kadar olan aks üzerindeki yeni yapılanmalar, 1924 Ankara Harita'sında yapılan ilk planlama denemeleridir. Burada Ankara'nın merkezini teşkil eden Vakıflara ait bu önemli alanda yapılmış binalar ve yeni yapılacak plana esas olacak çalışmalar olarak görülmektedir. Ancak bu çalışmanın plan için yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, Özsoy, 2005, s. 383; Cengizkan, 2004, ss.15-21; Sarıoğlu, 2001, s. 49).

1924 Ankara haritası, bugüne kadar birçok yayında kullanılmış olmakla birlikte, detaylı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu harita Ankara'nın Osmanlıdan Cumhuriyet'e geçen kentin o tarihteki fiziki durumunu yansıtması açısından önemli bir belgedir. Haritada Ankara'nın mahalleleri ve bunlardaki önemli yapıları, suyolları, çeşme ve mezarlıkları görülmektedir. Haritada topoğrafya bazı kesimlerde yükselti ve eğimli arazilerin gösterilmesiyle oluşmuştur.

Haritada bütün yer ve yapı isimleri ile lejant kısmı Eski Türkçe Alfabe ile yazılmıştır. Kentin çevresinde bazı yerlerde mezarlıklarla birleşmiş çokça bataklık arazinin bulunduğu görülmektedir. Bu haritanın en önemli özelliği kente doğudan gelen üç su kaynağının dağılışı ve suyolları üzerinde bulunan çeşmelerin işaretlenmiş olmasıdır. Haritada Hıdırlık Tepe'nin bulunduğu bölge çizilmemiştir. Bu alanların bir kısmı tamamen değişmiş ve yeni yapılaşmalarla özgün hali kalmamıştır.

Gelecek nesillere 1920'lerin Ankara'sını tanıtmak amacıyla bu makale bir ön çalışma niteliğinde olup, konunun daha detaylı bilgilerle bir kitap olarak sunulması planlanmaktadır.

Kaynakça

- 1766 Numaralı Defter. (t.y.). (Dosya No: 060101/37). Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide Arşivi [VGMA], Ankara.
- Aktüre, S. (1981). *19. yüzyıl sonunda Anadolu kenti mekânsal yapı çözümlemesi*. Ankara: Yayl. Y.
- Akyurt, Y. (1942). *Ankara kitabeleri. Türk İslam kitabeleri I. Kısım (c. XI)*. TTK Kütüphanesi.
- Ankara Vilayet Salname-i Resmisi 1325(1907)*. (1995). Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı.
- 438 sayılı muhasebe-i vilâyet-i Anadolu defteri. (Tıpkıbasım). (1993). Ankara. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Atauz, A. (2004). Kale ve Sur: Ankara Kal'ası. *Şehrin zulası Ankara Kalesi* içinde (ss. 61-220). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayverdi, E.H. (1972). *Osmanlı mimarisinde Çelebi ve II. Murad Devri (c. II)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yay.

- Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö., Özsoy, E. D. (2005). *Küçük Asya'nın bin yüzü Ankara*. Ankara: Dost yayınları.
- Baykara, T. (2012). Bir Selçuklu şehri olarak Ankara. *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler C.1* içinde (ss. 127-130). Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Tarih Bölümü Yay.
- Cengizkan, A. (2002). *Modernin Saati*. Ankara: Mimarlar Derneği.
- Cengizkan, A. (2004). *Ankara'nın ilk planı 1924-25 Lörcher Planı*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- Dağlı, Y. ve Kahraman, S. A. (2005). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi (C.II, 2. kitap)*. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- Demiriz, Y. (1979). *Erken devir Osmanlı mimarisinde süsleme (c.I)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergenç, Ö. (1980). XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler, *The Journal of Ottoman Studies/Osmanlı Araştırmaları I*, 85-109.
- Ergenç, Ö. (1990). XVI. yüzyılda Ankara. *Ankara Dergisi, I*, 55-61.
- Erken, S. (1971). *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler (c.I)*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.
- Erzen, A. (1946). *İlk çağda Ankara*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Esin, T. ve Etöz, Z. (2015). *1916 Ankara yangını felaketin mantığı*. İstanbul: İletişim.
- Eyice, S. (1971). Ankara'nın eski bir resmi. *Atatürk Konferansları 1970* içinde (ss. 61-113). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Eyice, S. (1991). Ankara'nın kaybolan bir eski eseri: Klemens Kilisesi. *Ankara Dergisi, 1(2)*, 5-12.
- Faroqhi, S. (2009). *Orta halli Osmanlılar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Galanti, A. (2005). *Ankara tarihi*. Ankara: Çağlar Yayınları.
- Gülekli, N.C. (1948). *Ankara Tarih – Arkeoloji*. Ankara.
- Günel, G. (1992). Ankara'nın eski evleri. *Kültür, 95*, 43-51.
- Göyünç, N. (1967). Onaltıncı yüzyılda Ankara, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi, I*, 71-75.
- Hacıgökmen, M. A. (2001). Selçuklular zamanında Ankara Ahileri. *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi* içinde (ss. 373-386). Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırma Merkezi Yay.
- Hacıgökmen, M. A. (2011). *Ahiler şehri Ankara XIII.-XIV.-XV. yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler*. Konya: Kömen Yayınları.
- İlter, F. (1996). Ankara'nın Eski Kent Dokusunda Yahudi Mahallesi ve Sinagog. *Belleten, 229*, 719-732.
- Kalfazede, S. (1993). Cenabî Ahmed Paşa Camii. *TDV İslam Ansiklopedisi* (c.7, s. 351). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Karay, R. H. (2009) *Ankara*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kılıcı, A. (1998). Ankara'nın tarihi yapıları. *Altındağ'ın manevi coğrafyası* içinde (ss.117-256). Ankara: Altındağ Belediyesi.
- Konyalı, İ. H. (1978). *Ankara Camileri*. Ankara: Kültür Matbaacılık.
- Mamboury, E. (1934). *Ankara, guide touristique*. İstanbul: A.Ü. yay.
- Muallim Cevdet. (1932). *Zeyl-i alâ Fas'l'ıl "el-ahiyet'il Feteyân'it Türkiye Fi Rihlet-i İbni Batuta*. İstanbul: Yayl y.
- Mübarek Galip. (1341). *Anadolu Türk asar mahkukatı tettebbuatına esas Ankara (C.I)*. İstanbul : Maarif Vekaleti Hars Dairesi Neşriyatı.
- Öney, G. (1971). *Ankara'da Türk devri yapıları*. Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayınları.
- Özdemir, M. (2001). *Mütareke ve Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç dönemlerinde Türk demir yolları*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Özdemir, R. (1986). *XIX. yüzyılın ilk yarısında Ankara*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Schachner, Ş.-A. (1993). Ankara ve yakın çevresinin Anadolu arkeolojisindeki yeri. *Ankara Dergisi, 2(5)*. 73-82.
- Sağdıç, O. (1991). *Bir Zamanlar Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.
- Sarıoğlu, M. (2001). *Ankara bir modernleşme öyküsü (1919-1945)*. Ankara : Kültür Bakanlığı.
- Sevgen, N. (1959). *Anadolu kaleleri*. Ankara: Doğu Ltd. Şti.
- Tanman, B. (1996). Hacı Bayram-ı Velî Külliyesi. *TDV. İslam Ansiklopedisi* (c.14, ss. 448-454). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Tamur, E. (2010) Ankara'da mahalle isimlerine yansıyan tarih I. *Kebikeç, 29*, 57-71.
- Taş, H. (2006). *Ankara'nın bütüncül tarihine katkı: XVII. yüzyılda Ankara*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Tuncer, M. (2001). *Ankara (Angora) şehri merkez gelişimi (14. – 20. YY)*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Ülgen, A.S. (1942). Ankara Cenabî Ahmed Paşa Camii ve Türbesi. *Vakıflar Dergisi, II*, 221-222.
- Ülkekel, C. (1998). *Türk haritacılık tarihi*. İstanbul: Dönence Basım Yayın Hizmetleri.